

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Hanna Marrandi
Keskkonnatemaatika teatris Taago Tubina ja Helen Rekkori lavastuste näitel
Bakalaureusetöö

Juhendaja Hedi-Liis Toome, PhD

Tartu 2021

Sissejuhatus	3
1. Keskkonnateadlikkus teatriteemana	5
1.1 Teatri ja keskkonna suhtest	5
1.2 Keskkonnateemaliste lavastuste näiteid Eesti teatrist	9
2. Ülevaade lavastajatest ja meetodist	11
2.1 Helen Rekkor ja Taago Tubin kui keskkonnateadlikud lavastajad	11
2.2 Teatrisemiootika	13
3. Helen Rekkori ja Taago Tubina keskkonnateemaliste lavastuste analüüs	14
3.1 „Kopsud”	14
3.2 „Mister Green”	18
3.3 „Elias maa pealt”	22
3.4 „Minu haukuv koer”	26
3.5 „Tallinnville”	29
3.6 Lavastuste võrdlev analüüs	31
Kokkuvõte	34
Kasutatud allikad	36
Summary	42
Lisad	44
Lisa 1. Erika Fischer-Lichte märgisüsteemide tabel	44
Lisa 2. Intervjuuküsimused lavastajatele	45

Sissejuhatus

Minu bakalaureusetöö tegeleb keskkonnateemaliste lavastustega Eesti teatris. Analüüsin töös kaht Taago Tubina ja kolme Helen Rekkori lavastust, kuna just need kaks lavastajat on mitmel korral keskkonnaprobleemid oma lavatöödes keskseks teemaks seadnud. Valisin töö teema isiklikest huvidest ja väärtustest lähtuvalt. Keskkonnaprobleemide teadvustamine ja nendega tegelemine on minu jaoks oluline teema ning püüan isiklikus elus teha võimalikult keskkonnasõbralikke valikuid. Alustava teatriteadlasena huvitab mind, kuidas teater kui kunstivorm saab inimestes kasvatada hoolimist ja teadlikkust päevakajaliste teemade suhtes.

Eelnevat arvesse võttes seadsin bakalaureusetöö eesmärgiks uurida, kas ja mil määral on keskkonnateemalisi lavastusi Eestis välja toodud ning kuidas neis lavastustes kõnealuseid teemasid käsitletakse. Lisaks huvitas mind küsimus, kas keskkonnaaineliste lavastuste väljatoomisel peaks lavastuse vorm ja sisu omavahel kokku sobituma: kas lavastajad pööravad tähelepanu näiteks lavakujunduses kasutatavate materjalide jätkusuutlikkusele. Arvestades keskkonnatemaatika olulisust, on see Eesti teatris pigem vähekajastatud teema. Peamiselt toovad ökoloogiliste teemadega tegelevaid lavastusi välja väike- ja/või projektiteatrid. Positiivne on, et temaatikat käsitletakse väga erinevate nurkade alt ning temaatiliste lavastuste seas on nii visuaal- kui sõnateatri lavastusi, nii noorele vaatajale kui täiskasvanuile suunatud teatrit.

Bakalaureusetöö esimeses peatükis annan ülevaate teatri ja keskkonna suhetest nii Eestis kui mujal maailmas ning toon välja, millised teatrid ja lavastajad on keskkonnateemalisi lavastusi Eestis lavastanud.

Bakalaureusetöö teine peatükk tutvustab lavastajaid Helen Rekkorit ja Taago Tubinat, kuna analüüsin bakalaureusetöös just nende lavastajate lavastusi. Lisaks tutvustan peatükis teatrisemiootikat kui töös kasutatavat analüüsimeetodit. Teise peatüki põhiline eesmärk on anda kolmanda peatüki mõistmiseks vajalik taustainfo.

Kolmandas peatükis analüüsin ühtekokku viit lavastust, mis on kõik esietendunud viimase viie aasta jooksul ja millest kaks on siiani mängukavas. Analüüsitava teoks on Taago Tubina „Kopsud” (2016, Endla Teater) ja ”Minu haukuv koer” (2019, Karlova Teater) ning Helen Rekkori „Mister Green” (2017, VAT Teater), „Elias

maa pealt” (2018, Eesti Noorsooteater¹), ja „Tallinnville” (2020, VAT Teater). Lavastuste analüüsile järgneb neid omavahel võrdlev ja seostav alapeatükk.

Termineid „keskkonnateemaline lavastus”, „keskkonnaaineline lavastus” ja „ökoloogiline lavastus” olen bakalaureusetöös kasutanud sünonüümsetena. Kõik väljendid tähistavad selle töö kontekstis lavastusi, mis tegelevad mingil määral keskkonnateemaga. Analüüsitavares lavastustes ei ole keskkond tingimata ainukeseks ega valdavaks teemaks, kuid on siiski olulisel kohal. Samuti erinevad üksteisest lavastuste temaatilised vaatenurgad.

Teoreetiliste allikatena kasutasin bakalaureusetöös Una Chaudhuri, Wendy Aronsi ja Theresa J. May keskkonnateemalisele teatrile keskenduvaid artikleid. Lisaks olen viidanud ka üleüldiselt keskkonnateemadega tegelevatele artiklitele ning uuringutele. Lavastuste analüüsimiseks kasutasin Erika Fischer-Lichte semiootiliste teatrimärkide tabelit.

Lavastuste analüüsil toetusin suures osas salvestistele ja tekstiraamatutele, millele sain ligipääsu tänu eelpool mainitud teatritele. Teatrilaval olen näinud lavastusi „Kopsud” ja „Minu haukuv koer”. Bakalaureusetöö valmimisel olid abiks lavastajate Helen Rekkori ja Taago Tubinaga kirjalikul teel läbi viidud lühiintervjuud. Tänan neid vastutulelikkuse ja kaasamõtlemise eest. Intervjuude küsimused on kättesaadavad bakalaureusetöö lisas 2. Tänan ka bakalaureusetöö juhendajat Hedi-Liis Toomet kannatlikkuse ja heade nõuannete eest.

¹ Eesti Noorsooteater kandis kuni 2020. aastani nime NUKU.

1. Keskkonnateadlikkus teatriteemana

Selle peatüki esimeses alapeatükis kirjutan teatri ja keskkonna suhtest nii Eestis kui mujal maailmas. Annan ülevaate sellest, mida keskkonnateemalise teatri all mõista ning milliseid samme on ette võetud, et keskkonnateadlikkus väljenduks ka lavastuste vormis, mitte vaid narratiivides. Teises alapeatükis kirjutan, milliseid keskkonnaainelisi lavastusi on Eesti teatrites lavastatud ja millised teemad on nende seas enamlevinud.

1.1 Teatri ja keskkonna suhtest

Keskkonnaprobleemid ja kliimakriis on viimastel aastatel tõusnud avalikkuse ette kui kaasaegse ühiskonna olulised probleemid, millele inimkond lahendusi otsib. Õnneks kasvab iga aastaga ka inimeste teadlikkus ja üha rohkem inimesi lähtub isiklikus elus jätkusuutlikku eluviisi põhimõtetest. Kuna Eestis on teatrite külastatavus kõrge², võiks teater võiks seega olla sobiv meedium suure hulga inimeste arvamuse mõjutamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks. Traditsiooniliselt on teater olnud inimeste vormija ning õpetaja rollis, viimast eriti noorele vaatajale suunatud lavastuste puhul.

Keskkonnaprobleemide kunstilisse keelde seadmine aitab neid visualiseerida ning kergendab seega arusaamist – uuringud näitavad, et kunsti kogemine aitab individuaalsel tasandil keerukaid teemasid ja nende olulisust paremini mõista (McCarthy *et al* 2004: 34). Eelnevat arvesse võttes on oluline, et keskkonnateematika leiaks teatris käsitlemist ning et seda tehtaks kaasahaaraval viisil ja publikut kõnetavate teemade kaudu.

Kliimasoojenemise inimtekkelisusest hakati rääkima 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. Esimene kindel tõestus sellele, et kliimamuutuste taga on inimtekkelised põhjused, avaldati 1995. aastal (Black 2013). Ka keskkonnateemalisi lavastusi on maailmas rohkem hakatud välja tooma alles viimase kolmekümne aasta jooksul.³ On arusaadav, et teater peegeldab ühiskonda ning käsitleb probleeme, mis parasjagu aktuaalsed on. Ökoloogilise teatri üks peamisi autoriteete Una Chaudhuri avaldas 1994. aastal ajakirjas Theater artikli „There Must Be a Lot of Fish in That Lake: Toward an Ecological Theater”, mida peetakse üheks valdkonna akadeemiliseks alustekstiks ja mis

² 2019. aastal (enne COVID-19 põhjustatud pandeemiat) käisid Eesti elanikud teatris 1 273 303 korda (Eesti teatristatistika 2019).

³ Samas on üksikuid näiteid ka varasemast ajast. Siinkohal tuleb nimetada Henrik Ibseni juba 1882. aastal avaldatud näidendit “Rahvavaenlane”, mille keskne konflikt on samuti keskkonnareostus ja tahtmatus selle tagajärgedega tegeleda. “Rahvavaenlane” esietendus Eestis viimati 2019. aastal Eesti Draamateatri laval, ja seda väga edukalt. (Rahvavaenlane)

analüüsib teatri rolli kliimakriisi leevendamisel. Chaudhuri on siiani üks peamisi teatriteadlasi, kes valdkonnaga aktiivselt tegeleb. Artiklis „There Must Be...” sedastab Chaudhuri, et üks levinumaid ökoloogilise teatri teemapüstitusi on varitsev ökoloogiline-düstoopiline katastroof, mis sageli temaatiliste lavastuste lavamaailmas ähvardab (Chaudhuri 1994: 23). See teemapüstitus pole aktuaalsust kaotanud ka aastal 2021.

Nüüdisaegne keskkonnateemaline teater on minu hinnangul alati ühiskonnakriitiline teater. Kõigi bakalaureusetöös käsitletavate lavastuste keskmeks on üldises plaanis ühiskonnaelu ja looduskeskkonna vahel tekkinud ebakõla või konflikt, mida lavastused kas analüüsivad või millele lahendusi pakuvad. Konflikti põhjuseks on enamasti inimeste looduskeskkonnast võõrandumine, linnastumine ja keskkonnavaenulikud valikud.

Teisalt ei saa kliimakriisi pidada tingimata poliitiliseks teemaks, sest see on niivõrd laiahaardeline ja puudutab kõiki elusolendeid, hoolimata sellest, milline on nende poliitiline eelistus või kas seda üldse eksisteerib. Keskkonnateemalisi lavastusi välja toonud Helen Rekkor ei pea end poliitiliselt laetud loojaks, vaid teadlikuks loojaks, kes tajub endal kohustust anda hääletule keskkonnale häääl (Rekkor 2021). Teatriteoreetik Una Chaudhuri rõhutab, et ökoloogiline kriis on väärtuste kriis ja selle seljatamine eeldab inimkonnalt põhjalikku väärtuste ümberhindamist, millele peaksid kaasa aitama ka humanitaarteadused, sealhulgas teatrikunst (Chaudhuri 1994: 25). Sama ideed toetab ka lavastaja Taago Tubin, kelle arvates on põhiküsimus selles, missuguses maailmas me tahame elada ja millise tuleviku tahame luua (Tubin 2021).

Praktilisi seoseid on leitud ka ökoloogia ja kehaliste etendamispraktikate (näiteks nüüdistants ja etenduskunst) vahel. Nüüdistants kui praktika tugineb inimese keha liikuvusele ning muudab seeläbi nähtused ja ideed tajutavaks. Samas on ka inimkeha lahutamatu osa loodusest. Viis, kui ökonoomselt või ebaökonomoomselt keha laval koheldakse, võib olla peegeldajaks sellele, kuidas inimene looduskeskkonda kohtleb. Iiris Viirpalu leiab sarnasusi inimkeha ressurside ja Maa ressurside kasutuse vahel. Nüüdistantsu koreograafia võiks võtta keha kui väärtuslikku energeetilist ressursi omavat nähtust. Viirpalu usub, et sellise mõtteviisi abil saaks nüüdistantsu kaudu edastada ka ideed keskkonnahoiu olulisusest. (Viirpalu 2019)

Ühes ökoloogiliste teemade käsitlemisega teatris tuleb meeles pidada ka praktilisi väljundeid. Ökodramaturgia pöörab tähelepanu lavastuste keskkonnamõju ja räägitava loo vastastikusele sobivusele (Arons, May 2012: 6). Lavakujunduste taaskasutamine ja säästlike materjalide eelistamine on mõned näited praktikatest, mida etendusasutused üle maailma arvesse võtavad, et olla keskkonnateadlikumad.

Eesti suurematest teatritest on ainsana avalikult „rohelisteks” muutumise soovi kuulutanud Tallinna Linnateater. 2016. aastal alustati Linnateatris keskkonnasäästliku kontseptsiooni väljatöötamisega, mis peaks vähendama teatri ökoloogilist jalajälge. Linnateatris on alates 2015. aastast kunstnikuna tegutsenud Reet Aus, kelle loomingus on loodussäästlikkus olnud aastaid olulisel kohal ning kes rakendab aktiivselt väärtustava taaskasutuse põhimõtteid. Linnateatri tollase direktori Raivo Põldmaa sõnul oligi Reet Ausi põhimõtetal Linnateatri rohepöördes suur osa. (Sibrits 2016)

Nii Helen Rekkor kui Taago Tubin arvavad, et võimalusel võiks ökoloogilist teemat käsitlevad lavastused olla keskkonnasäästlikud ka vormilt (Rekkor 2021; Tubin 2021). Repertuaariteatrite puhul võib see aga olla keerulisem kui väike- ja/või projektiteatrite puhul. Suuremates teatrites ei pruugi ühe mängukavas oleva lavastuse keskkonnateadlik väljatoomine laiemas pildis erilist mõju omada. Teatrites oleks vaja institutsionaalset lähenemist ja ühiste kokkulepete sõlmimist. (Tubin 2021) Helen Rekkor lisab, et tema enda loodud väiketeatri Misanzeni puhul on iga lavastuse puhul võetud eesmärgiks käituda nii keskkonnateadlikult kui võimalik. Keskkonnateadlik teatriloomes eeldab, et lavastaja ja kunstnik on sarnaste põhimõtetega ning valmis oma aega panustama, et näiteks uute rekvisiitide tellimise asemel teatrilaos juba olemasolevate seast sobivaid otsida. (Rekkor 2021)

Mitmel pool Euroopas ja Ameerikas on juba loodud ühendusi ja algatusi teatrite rohelisemaks muutmiseks. Järgnevalt on esitatud mõned neist.

Londonis avaldas tollane linnapea Boris Johnson juba 2008. aastal kava kohalike teatrite rohelisemaks muutmiseks. Avaldatud kavas märgiti, et keskkonnasäästlikkus aitab etendusasutustel kokku hoida ka rahalisi kulutusi. Esitatud statistika järgi tootsid Londoni teatrid tollal aastas ühtekokku 50 000 tonni emissioone. Eesmärgiks seati jõudmine 2025. aastaks tasemele, kus emissioone tekib 20 000 tonni. Selle saavutamiseks soovitati kohalikel teatritel ette võtta selgeid samme, mida on programmimaterjalides selgitatud. (Green Theatre)

Ameerika Ühendriikides tegutsevad teatrite keskkonnasõbralikumaks muutmisele keskendunud ühendused näiteks Chicagos ja New Yorgis. Broadway Green Alliance on endale eesmärgiks seadnud teatrikogukonna harimise, motiveerimise ja inspireerimise keskkonnasõbralikemate praktikate elluviimises. Ühendus rõhutab üksikisiku rolli ja väikeste igapäevaste valikute osatähtsust kliimakatastroofi ärahoidmises. Samas

tegutsevad Broadway teatrites ka suurema mõjuga algatused nagu üldine prügisorteerimine. Ühenduse kodulehel jagatakse nõuandeid selle kohta, mida ette võtta mängukavast maha arvatud lavastuse rekvisiitidega. (Broadway Green Alliance) 2014. aastal asutatud Chicago Green Theatre Alliance tegeleb samuti kohalike etendusasutuste keskkonnasõbralikumaks muutmisega. Ühenduse missiooniks on nii ametlikke teatreid kui teatriprofessionaale motiveerida, harida ja julgustada selle nimel, et võetaks kasutusele keskkonnasõbralikud teatritegemise viisid. Korraldatakse koosolekuid ja konverentse, et ideid omavahel jagada. (Chicago Green Theatre Alliance)

Chicagos on õnnestunud luua toimiv kogukond inimestest, kes jagavad ühist huvi teatri vastu ning lisaks hindavad ka keskkonnateadlikku mõtteviisi. Chicago Green Theatre Alliance'i loojaks on kohalik kostüümi- ja meigikunstnik Nan Zabriskie, kes kirjutas oma algatusest 2014. aastal ka lõputöö, mis kannab nime „The Greening of Chicago Theatres“. Zabriskie jagab uurimuses praktilisi näpunäiteid, mida oleks põhimõtteliselt võimalik kasutusele võtta ka Eesti teatrites. Lisaks teatritööd puudutavatele näpunäidetele pakub Zabriskie välja ka võimalusi publiku kaasamiseks ning harimiseks. (Zabriskie 2014). Peale teatrielamuse saab publik sel moel teatri kodulehte külastades või etendust vaadates ka soovitusi keskkonnasõbralikumaks eluks.

New Yorgi ja Chicago ühenduste sarnasuse põhjal võib teha järeldusi, millised etapid on etendusasutuste keskkonnateadlikuks muutmisel olulised. Esmalt on vaja kasvatada asjaosaliste teadlikkust ning luua kogukonnatunne. Mida rohkem asutusi vastavaid praktikaid oluliseks peab, seda suurem on ka positiivne mõju. Ühtlasi on teatritel üksteist toetades ja julgustades lihtsam uusi ideid ellu viia.

Olulised märksõnad etendusasutuste keskkonnasäästlikuks muutmisel on avatus muutusteks, teadlikkuse kasvatamine, olemasolevate ressursside jagamine ja loodussõbralike alternatiivsete vahendite kättesaadavaks muutmine. Esimene samm peaks olema aga teadasaamine, milline on kehtiv keskkonnamõju enne, kui midagi muudetakse. Algpunkti kindlaks määramine on eeldus tegevuskava koostamiseks.

Bakalaureusetöös ma teatrite praktilisele keskkonnasäästlikusele eraldi peatükki ei pühenda, kuid see on kahtlemata huvitav uurimisteema, mille olulisus ajas üha kasvab ja millealast uurimistööd oleks vaja teha ka Eesti teatrites. Seni ei ole laiapõhjalist uurimust teatrite keskkonnateadlikkusest Eestis tehtud.

1.2 Keskkonnateemaliste lavastuste näiteid Eesti teatrist

Eesti teatrites on keskkonnateemat käsitlevaid lavastusi olnud pigem vähe, kuid see-eest on lavastused käsitlenud teema väga erinevaid aspekte, nii globaalseid kui kohalikke. Mure kliimasoojenemise ja keskkonna pärast on ülemaailmne, kuid näiteks inimese suhe metsaga on eriti aktuaalne just Eesti kontekstis, kuna suur osa riigi pindalast on kaetud metsaga ning lisaks sellele on metsal eestlaste jaoks oluline vaimne tähendus.

Eesti lavastajatest on keskkonnatemaatika suhtes korduvat huvi üles näidanud Taago Tubin ja Helen Rekkor, mistõttu nende kahe lavastused on analüüsitavaks materjaliks ka minu bakalaureusetöös. Siin äramainitud keskkonnateemaliste lavastuste seas ei ole kirjas kindlasti kõik Eestis lavastatud temaatilised teatriteosed, kuid olen käesoleva sajandi lavastuste seast toonud võimalikult erinevaid näiteid. Nagu varasemalt ka mainitud, siis sellele eelnevalt ei leidnud keskkonnatemaatika laval märkimisväärselt käsitlemist.

Keskkonnaainelisi lavastusi on Eestis välja toonud peamiselt väike- ja/või projektiteatrid, ühe vähese erandina võib välja tuua Eesti Draamateatri „Metsa forte”⁴. Žanriliselt on teemakohased lavastused olnud erinevad, leidub nii visuaalteatri-, sõnateatri- kui muusikalavastusi. Kuna teatrikunsti ja keskkonnateemade sidumine on nüüdisaegne nähtus, on temaatiline lavastus tihti ka žanriliselt uudne, kuuludes pigem etenduskunsti valdkonda. Näiteks on sellisteks lavastusteks Sõltumatu Tantsu Laval etendunud „Kuidas ehitada aiapäkapikku?” ja „Aiapäkapikk”⁵. Samas paigas etendus ka kaasaegse tantsu lavastus „Juures”⁶, mis seadis fookusse loodusega ühise rütmi leidmise ning keskkonna ja inimeste hoidmise väärtuslikkuse (Muusikauudised 2020).

Keskkonnaprobleemid on tihti lavastustes üheks, kuid mitte peamiseks käsitletavaks teemaks. Sage on keskkonnahoiu põimimine pere- või paarisuhtega („Kopsud”, „Metsa forte”, „Elias maa pealt”). Veel on korduvaks teemaks näiteks metsanduse ja lageraiega seonduv („Metsa forte”, Tartu Uue Teatri „Vägi”⁷). Kahes bakalaureusetöös analüüsitavas lavastuses on teemaks ökoterrorism („Minu haukuv koer”, „Tallinnville”).

Keskkonnateadlikkust saab teatri abil kasvatada ka lastes ja noortes. Sellele eesmärgile on kaasa aidanud Kultuuriministeeriumi, Heategevusfondi Aitan Lapsi ja Eesti

⁴ „Metsa forte” lavastaja oli Hendrik Toompere jr. Lavastus esietendus 25.05.2018.

⁵ „Kuidas ehitada aiapäkapikku?” esietendus 15.05.2019 ja „Aiapäkapikk” 30.07.2020. Mõlema lavastaja oli Kadri Sirel. Eesti Teatri Agentuuri töötajate sõnul oli tegu keskkonnateemaliste lavastustega. Samas ei saa seda kodulehe ja kriitika põhjal otseselt määratleda.

⁶ „Juures” esietendus 8.11.2020. Idee ja lavastuse taga olid Tiina Mölder ja Kärt Tõnisson.

⁷ „Vägi” autor ja lavastaja oli Ivar Põllu. Lavastus esietendus 15.10.2016.

Pandipakendi 2016. aastal algatatud keskkonnateemaliste lastelavastuste konkurs. Heategevusliku programmi eesmärk on lasteaiialastele kvaliteetse teatri kaudu tutvustada keskkonnasäästlikkust ja pakendite taaskasutamise temaatikat. Tänu projektile sündisid Miksteatri lavastused „Kulplased” ja „Erakordne veepudel”⁸; Teatripisiku „Pudeli-Pille seiklused”⁹ ning Piip ja Tuut Teatri „Pobiseja”¹⁰. (Üle-eestiline...) Noorele vaatajale on suunatud ka Eesti Noorsooteatri „Naksitrallid”¹¹ ja „Elias maa pealt”, millest viimast analüüsin bakalaureusetöös.

Eestis tegutseb ka ON teater, mille looja Siim Maateni sõnul on tegu veganteatriga. Tema monolavastus „Mitteinimene”¹² räägib liigirikkuse vähenemisest ning inimkonna mõjust Maa ökosüsteemile. (Mitteinimene) Sarnaselt tegeleb inimese ja maakera vahelise suhte mõtestamise ning kitsamalt ületarbimise teemaga ka Musta Kasti lavastus „Prohvet”¹³ (Prohvet).

Seega saab öelda, et keskkonnaainelisi lavastusi on Eestis välja toodud küll, kuid enamasti tehakse seda väiketeatrites. Kui sellist temaatikat käsitleks senisest rohkem suured teatrid, oleks suuremad ka publikunumbrid ning sõnum leviks kaugemale.

⁸ „Erakordne veepudel” esietendus 23.11.2016 ja „Kulplased” esietendus 28.03.2019. Mõlema lavastaja oli Kristo Toots.

⁹ „Pudeli-Pille seikluste” lavastaja oli Margus Värav. Lavastus esietendus 2016. aastal, täpsemat infot ei õnnestunud leida.

¹⁰ „Pobiseja” autor ja lavastaja oli Marek Demjanov. Lavastus esietendus 20.01.2017.

¹¹ „Naksitrallide” lavastajad olid Katariina Tamm ja Sandra Lange. Lavastus esietendus 22.06.2012.

¹² „Mitteinimese” lavastaja oli Siim Maaten. Lavastus esietendus 15.03.2018.

¹³ „Prohveti” lavastaja oli Kaija M. Kalvet. Lavastus esietendus 16.03.2018.

2. Ülevaade lavastajatest ja meetodist

Selle peatüki esimeses alapeatükis annan lühiülevaate Helen Rekkorist ja Taago Tubinast kui lavastajatest ning nende isiklikust suhtest keskkonnateemalise teatriga. Teises alapeatükis tutvustan teatrisemiootikat kui töös kasutatavat teatri analüüsimise meetodikat.

2.1 Helen Rekkor ja Taago Tubin kui keskkonnateadlikud lavastajad

Helen Rekkor (sündinud 1983) on 2005. aastal lõpetanud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜVKA) näitleja erialal ja 2013. aastal lavastaja erialal (Helen Rekkor). Lisaks bakalaureusetöös analüüsitavatele lavastustele on Helen Rekkor toonud välja veel kaks keskkonnateemalist lavastust. Muusikalavastus „Planeet Harmoonia” etendus 2019. aasta Birgitta festivalil ning rääkis kogu planeedi tervisest (Rekkor 2021). Otsustasin lavastuse bakalaureusetöös vaatluse alt välja jätta, kuna see etendus vaid ühe korra.

Lisaks käsitles keskkonnateemat ka Helen Rekkori TÜVKA diplomilavastus „THEISED” (2009), mis sündis lavastaja sügavast isiklikust huvist teema vastu. Koostöölavastuse „THEISED” valmimisprotsess oli keerukas ja just keskkonnatemaatikaga silmitsi seismine osutus osalistele väljakutseks. Rekkori sõnul võis seda isegi kirjeldada kui traumeerivate episoodide rida. (Rekkor 2021) Selle lavastuse jätsin bakalaureusetööst välja, kuna see etendus teiste analüüsitavate lavastustega võrreldes mitu aastat varem.

Pärast TÜVKA lõpetamist reisis Helen Rekkor ringi Austraalias, Malaisias ja Indoneesias, kus viibides jõudsid globaalsed keskkonnaprobleemid lavastajale isikliku kokkupuute kaudu veelgi enam teadvusesse (Rekkor 2021). Helen Rekkori lavastajaloomingus paistab silma algupärandite suur osakaal, sellised on ka kaks bakalaureusetöös käsitletavat kolmest Helen Rekkori lavastusest.

Helen Rekkori lavastajakäekirja analüüsimisel on eriti oluline märgata tema lavastuste suurejoonelist visuaalset kujundust. Rekkor kasutab oma lavastustes sageli video- ja valgusefekte, mis loovad maagilise ning köitva õhustiku.

Taago Tubin (sündinud 1971) on Eesti lavastaja, kes on lõpetanud 1994. aastal Viljandi Kultuurikolledži (praegune TÜVKA) näitleja ja näitejuhi erialal ning 2008. aastal saanud Lavakunstikoolist lavastaja erialal magistrakraadi. Ta on töötanud nii Tartu Lasteteatris

kui Võru Teatriateljees (hilisem Võru Linnateater) ning tegutseb alates 2008. aastast Ugala teatri koosseisulise lavastajana. (Taago Tubin) Tubin on muuhulgas lavastanud nii võrukeelset teatrit kui kuuldemänge (Kask 2015). Suure hulga tema lavastuste alusteks on tõlkenäidendid, nii ka bakalaureusetöös käsitletavate Taago Tubina lavastuste puhul. Tubin ei keskendu lavastajana nii palju vaatamängulisele kujundusele, kui seda teeb Helen Rekkor, kuid Tubina lavastuste puhul on olulisel kohal muusikaline kujundus. Bakalaureusetöös ma siiski Tubina lavastuste muusikalist kujundust ei analüüsi, kuna selle kaudu keskkonnatemaatika ei väljendu.

Mõlemad lavastajad kinnitavad, et olulisemat teemat kui keskkond nende jaoks tegelikult polegi. Tubin sõnab, et juhul, kui kliimakatastroof peaks aset leidma, ei ole enam võimalikud ka inimsuhted, millega kujutamise ja mõtestamisega teater peamiselt tegeleb (Tubin 2021). Rekkor lausub, et isegi kui teater pole nende teemade lahkamiseks parim meedium, on see talle ainuke teadaolev vahend (Rekkor 2021). Lavastaja Helen Rekkori eesmärk keskkonnateemaliste lavastuste välja toomisel on, et „*inimesed, kes kas pole olukorraga kursis või ei jaksa oma argireaalsuses neisse teemadesse süveneda, saaksid teatrisaalset midagi sellist kaasa, mis nende edasisi valikuid mõjutab*”. Lisaks positiivsele tagasisidele on ta siiski tajunud ka kriitikat selle suhtes, kuidas ta on keskkonnatemaatikat laval kujutanud. On võimalik, et vaatajad, kes tulevad etendust vaatama meelelahutuslikel eesmärkidel, ei taha teatris nii raskete teemadega kokku puutuda. (Rekkor 2021)

Lavastaja Taago Tubin mõtestab teatrivormis kliimakriisi lahkamist järgnevalt: „*Kuna teater on suuteline puudutama mingit olulist osa meie identiteedi ülesehituses, siis ei saa alahinnata tema võimet mõtestada inimese positsiooni ökoloogilises kriisis olevas maailmas.*” Ta tunneb, et keskkonnateemalisi lavastusi võiks Eestis teatrites olla rohkem. Nende vähesuse ühe võimaliku põhjusena toob ta välja inimeste üldise süütunde: inimesed on teadlikud, et nad ei ela piisavalt jätkusuutlikult, kuid mugavuse või väljakujunenud elustandardi tõttu ei soovita ka muutusi ellu viia. Keskkonnateemaline teater aga omakorda võimendaks süütunnet ning seetõttu pole selle lavastamine eriti populaarne. Tubin lisab huvitava märkusena, et isegi temaatiliste lavastuste turunduses ja infotekstides on näha, kuidas n-ö ökoloogiliste teemade kajastamisel on tunda teatavat kartlikkust. (Tubin 2021)

2.2 Teatrisemiootika

Teatrietendus koosneb hulgast teatrimärkidest, mille analüüs on üks võimalus laval nähtu mõtestamiseks. Sellisena läbiviidav analüüs liigitub teatrisemiootika valdkonda. Teatrisemiootika uurib etendusi kui tähendusi tekitatavate mehhanismide süsteemi ning koosneb mitmest suunast. Teatrisemiootika meetodeid kasutades on võimalik lisaks teatrimärkide koostoimele uurida ka alusteksti ja lavastuse vahelist suhet, lavastuse ja etenduse suhet ning publiku vastuvõttu. Bakalaureusetöös rakendan teatrisemiootikat valitud lavastuste etenduste kompleksseks analüüsiks: uurin erinevate märgisüsteemide koostoimet etenduse olukorras. (Väli 2018: 332) Sealjuures analüüsin selles töös siiski vaid neid teatrimärke, mille kaudu väljendub lavastuses keskkonnatemaatika.

Üks peamisi teatrisemiootikuid on Erika Fischer-Lichte, kelle teos „Teatrisemiootika” (1983) on siiani üheks valdkonna olulisemaks alusteoseks. Võimalikke teatrimärgisüsteemide liigitusi on teisigi, kuid olen bakalaureusetöös lavastuste analüüsiks kasutanud just Fischer-Lichte koostatud teatrimärkide klassifikatsioonitabelit. Tabel on Katre Väli tõlkes kättesaadav töö lisades.

Fischer-Lichte jaotab teatrimärke akustilisteks ja visuaalseteks, põgusateks ja püsivateks, ruumiga ja näitlejaga seotuteks (Fischer-Lichte 1994: 15). Ühtekokku toob Fischer-Lichte välja 14 teatrimärkide kategooriat. Bakalaureusetöös analüüsitavaid lavastusi ning minu analüüsivat keskkonnatemaatikat arvesse võttes osutusid teatrimärkide kategooriatest kõige olulisemateks lingvistilised märgid ning ruumiga seotud märgid (lavakontseptsioon, lavakujundus, rekvisiidid ja valguskujundus).

3. Helen Rekkori ja Taago Tubina keskkonnateemaliste lavastuste analüüs

Selles peatükis analüüsin viit keskkonnatemaatikaga tegelevat lavastust. Nendeks on Taago Tubina lavastused „Kopsud” ja „Minu haukuv koer” ning Helen Rekkori lavastused „Elias maa pealt”, „Mister Green” ja „Tallinnville”. Kõigi analüüsitavate lavastuste üheks peateemaks on keskkond, kuid vaatenurgad, mille kaudu teemat avatakse, on erinevad. Eesmärk ei olnud analüüsida lavastuste iga aspekti, vaid keskendusin üksnes nendele teatrimärkidele, mille kaudu vastavas lavastuses keskkonnatemaatika avaldub. Lavastused on peatükis esitatud nende etendumise kronoloogilises järjekorras.

3.1 „Kopsud”

„Kopsud” on Duncan MacMillani näidendi põhjal valminud Taago Tubina lavastus, mis esietendus Endla Teatris 16. aprillil 2016 ja on siiani mängukavas. Lavastuses mängivad Carita Vaikjärv (N) ja Märt Avandi (M)¹⁴. „Kopsude” kunstnik on Liisa Soolepp ja valguskujundaja Margus Vaigur. Muusikalise kujunduse on loonud Taago Tubin. (Kopsud)

Käisin vaatamas „Kopsude” etendust Endla teatris 9. oktoobril 2020. Lisaks sellele vaatasin hiljem salvestist. 2020. aasta novembris õnnestus mul ka näha „Kopsude” lätikeelset lavastust Riias Daile teatris¹⁵, mistõttu olen siinses töös põgusalt puudutanud ka seda.

„Kopsud” on sõnalavastus, mille keskmes on Naise ja Mehe omavaheline suhe läbi aastate. Lavastust on nimetatud ökoloogiliseks armastuslooks (Kopsud). Loo käivitab kolmekümnendates eluaastates paari soov saada laps, millest kujuneb omavahelise suhte proovikivi.

„Kopsud” on väga tekstikeskne lavastus. Lavakujundus on Endla lavastuses äärmiselt minimalistlik ning Daile teatri lavastuses puudub pea täielikult. Lavakujunduse täielik vältimine on näidendi autori isiklik soovitus (MacMillan 2015: 2). Seetõttu on suur osa „Kopsude” analüüsist keskendunud just lavastuse dialoogi analüüsile.

¹⁴ Edaspidi tegelastele viidatud kui Naisele ja Mehele.

¹⁵ „Elpa” lavastaja on Dmitrijs Petrenko. Lavastus esietendus Riias Daile teatris 15.07.2020.

Lingvistilised märgid. Lavastuse dialoog on tihe ja tempokas. Mõlemad tegelased on põhimõttekindlad ning kalduvad kõnes emotsionaalsusesse. Ökoloogilisuse aspekt tuleb lavastuse dialoogis esile eelkõige (kuid mitte ainult) Naise repliikide kaudu, kelle jaoks on oluline mõelda lapsesaamisega kaasnevale ökoloogilisele jalajäljele.

Lavastus algab Mehe ettepanekuga laps saada. Naise üks esimesi repliike sellele vastuseks on, et nad (st inimesed üldse) peaksid „*maakera peale mõtlema ja vähem tarbima*”. (MacMillan 2015: 3) Sellest ideest saab üks lavastuse telgi ning Mehe ja Naise omavahelise vastasseisu põhjuseid. Naine on esialgu Mehe ettepanekust laps saada šokis, kuid tunnistab peagi, et ta on siiski unistanud emaks saamisest. Ometi pole ta mõttega algusest peale nõus, sest tema arusaam on, et laste saamine on Maale kurnav. Ta sõnastab selle kui teadmise, mis on temani tulnud määramata allikast. „*Räägitakse, et kui sa tõesti hoolid meie planeedist, kui sa tõesti hoolid inimkonna tulevikust, siis ära saa lapsi,*” ütleb Naine. (MacMillan 2015: 15)

“Kopsude” peategelane on mures nii lapse sünnitamise ja kasvatamisega kaasneva süsinikujalajälje kui maailmas valitseva olukorra pärast. Ökoloogilise kriisi ja emaduse vahel on kaks olulist seost. Esiteks on lapse saamine kõige suurema ökoloogilise jalajäljega otsus, mille inimene saab teha. Seetõttu loobuvad mõned keskkonnateadlikult mõtlevad naised laste saamisest. Teiseks on paljud emad mures, et sünnitavad järeltulija ebakindlasse maailma, mille keskkond on üha reostatam, ja mida lähitulevikus võib ees oodata mõni fataalne mõjuga looduskatastroof. (Blum 2020) Emade loomulikule murele lapse tuleviku pärast lisandub sel moel mure, mida lapsevanem kontrollida ei saa.

“Kopsude” peategelast valdab selgelt maailmas viimastel aastatel üha enam levima hakanud kliima- või ökoärevus. Ameerika psühholoogide assotsiatsiooni järgi tähendab kliimaärevus ökoloogilisele kriisile mõtlemisest põhjustatud abituse-, frustratsiooni- või kaotusetunnet (Clayton *et al* 2017: 27). Kliimaärevus võib väljenduda nii lootusetuses tuleviku pärast kui ka süütundes, et inimese enda tegevused ei ole piisavalt jätkusuutlikud ja/või aitavad kriisi süvendamisele kaasa (Tigasson 2019).

Naise repliikidest on aru saada, et ta on keskkonnateadlik Lääne inimene, kes teab, millised tema käitumistavad loodust kahjustavad ja tunneb selle tõttu süüd. Siiski jätkab ta mugavusest või harjumusest samade tegevustega. „*Me sõidame autoga, kasutame kilekotte, pihustame atmosfääri aerosooli, impordime avokaadosid,*” loetleb ta üles eluviisi üksikasju. (MacMillan 2015: 16) Naine küsib lavastuse jooksul korduvalt Mehelt, kas nad on „head inimesed”. Tema jaoks on üks hea inimese tunnuseid teadlik tarbimine ja keskkonnasäästlik eluviis. Näiteks kinnitab ta endale ja kaaslasele, et nad on head

inimesed, kuna nad „ei jäta hambapesu ajal kraanist vett jooksmas”, „taaskasutavad” ning „sõidavad jalgrattaga”. (Samas: 46-47)

Ökoloogilise jalajälje vähendamise võimalusena pakub Naine välja metsaistutamise (MacMillan 2015: 17). Kogu lavastuse vältel on Naine see, kes keskkonnatemaatikale enim tähelepanu pöörab. Loost selgub, et Naine kirjutab seotud teemal doktoritööd ja ilmselt on just see põhjus, miks ta on süsinikujalajäljest teadlikum ning selle pärast ka rohkem muretseb. Mees mõistab Naise vaatepunkte, kuid toob sealjuures esialgu välja isiklikke põhjuseid, miks lapsesaamine on siiski tema jaoks olulisem kui süsinikujalajälje peale mõtlemine. Yale'i ülikoolis läbiviidud uuringu järgi on kliimasoojenemise pärast statistiliselt kõige enam mures just noored naised. Naised arvavad suurema tõenäosusega, et kliimasoojenemisel on neile isiklik mõju ning see kahjustab ka tulevasi põlvkondi. (Ballew *et al* 2018)

Siiski jagab „Kopsudes” ka Mees Naise muret keskkonna pärast. Mees teeb oma töökohas ettepaneku, et nende firma võiks ökoloogilise jalajälje kompenseerimiseks puid istutada (MacMillan 2015: 42). Lavastuse lõpuosas on Naine teist korda lapseootel. Vahepeal möödunud mõne aasta vältel on paar lahku läinud ja taas kokku saanud. Teiskordse lapseootuse ajal on just Mees see, kes lapsesaamisega seoses keskkonnatemaatika üles võtab. Ta kordab Naise kunagisi mõtteid ja küsib Naiselt kinnitust sellele, et nad on head inimesed. Selle illustreerimiseks loeb ta ette rea asju, mida Naine varem on maininud ja mida nad peaks tegema, et enda seatud hea inimese kriteeriumitele vastata. „*Me istutame metsa. Tõsiselt. Ma taaskasutame kõike. Me kasvatame endale ise toitu, kui vaja peaks minema. Me ei lenda enam mitte kunagi lennukiga. Ma lihtsalt jääme siia. Ja istutame metsi,*” ütleb Mees. (MacMillan 2015: 101) Ta näitab oma sõnadega, et jagab Naisega samu väärtusi ja on keskkonnateadlik inimene.

Lavastuses on esindatud ka ökofeministlik aspekt. Mees kasutab Naise kohta sõna „ökosüsteem” (MacMillan 2015: 36), viidates sellega Naise kehale kui keskkonnale, milles nende tulevane laps kasvama ja arenema hakkab. Seda väljendit saab analüüsida ökofeministlikust perspektiivist. Paljudes kultuurides samastatakse loodusega just naissugu. Näiteks on levinud sõnapaar „emake loodus”, mis leiab sarnasusi naisekeha kui uue inimelu kasvukoha ja looduse kui kõigi elusorganismide kasvukoha vahel. Ökofeminism tõdeb, et ajalooliselt on peetud loodust kultuurile allutatuks ning sarnaselt on olnud ka naine mehele allutatud. Kapitalistlik ja patriarhaalne ühiskond peab seega nii naisi kui loodust tahteta objektideks. Naine on samastatud loodusega ning mees kultuuriga, sest naisi peetakse erinevatel sotsiaalsetel ja füsioloogilistel põhjustel

loodusele lähemal seisvateks kui mehi. (Tüür 2011: 283) Maailmas, kus valitseb tugevama õigus, on kannatajaks need, kellel pole võimalust või võimekust enda eest seista. Ökofeministliku teooria järgi on nii naistel kui looduskeskkonnal aeg võimurvest vabaneda.

„Kopsude” lõputseenis on laps juba olemas (kuigi teda kordagi laval ei näidata) ning tema kasvamisest ja erinevaid elusündmusi illustreerib Mehe ja Naise vaheline dialoog. Viimaks on Mees surnud ja Naine jutustab tema haul maailma hetkeolukorrast. Naine kirjeldab: „Sinu metsad on kadunud. Ma ei vaata enam uudiseid, kõik läheb kogu aeg hullemaks ja hullemaks. Kõik on tuhaga kaetud. [...]” Napist tekstist on aru saada, et meile tuttav elu on lõppenud ja mingi looduskatastroof on tõesti aset leidnud.

„Kopsude” tegelaste vahelist dialoogi analüüsid selgub, et ökoloogiline maailmavaade on nende jaoks mitmekihiline mõiste, mis koosneb paljudest väikestest tegevustest ja igapäevastest valikutest. Nad näevad seost isiklike otsuste (taaskasutamine, kilekottide ja aerosooli kasutamine, importtoidu tarbimine) ja globaalsete probleemide (lennureiside põhjustatav saastatus, metsade vähenemine) vahel. Mees ja Naine on intelligentset noored inimesed, kelle ülim keskkonnateadlikkus hakkab mõjutama negatiivselt nende isiklikku suhet.

Lavakontseptsioon ja lavakujundus. Endla teatri „Kopsude” lavakujundus on nii oma lakoonilisuse kui materjalide päritolu poolest lavastuse teemaga vastavuses. „Kopsude” lavastus valmis põhimõttel, et nii lavastuse kui iga etenduse ökoloogiline jalajälg oleks võimalikult väike (Tubin 2021). Lavastus etendub Endla Küünis, mis on *black box*’i tüüpi saal. Seega istub publik etendajatele üsna lähedal ning lava on esimese istmeregaga samal kõrgusel. Lähedus publikuga lisab tundliku loo edasiandmisele intiimsust.

Lava keskel on keskse elemendina suur ruudukujuline kast, mille servad on valmistatud Endla teatri laost leitud nõukogudeaegsest parketist. Peale kasti pole „Kopsude” laval ühtki teist elementi. Kast on täidetud läbipaistvate kilekottidega, mis pärinevad Viljandi kudumisettevõttest OÜ Knittex. Kilekotid olid varem kasutusel olnud lõngade pakendamiseks ja neid hakati teadlikult säilitama pool aastat enne „Kopsude” proovide algust. (Tubin 2021) Lavakujunduses kasutatud materjalid on seega taaskasutatud. On väga positiivne, et „Kopsude” puhul on lavastuse temaatika ja teostus omavahel vastavuses.

Mainitud suur kast täidab lavastuses väga erinevaid ülesandeid, kehastades vajadusel kõike voodist vannini. Kilekottide kasutamine lavakujunduses ilmestab hästi lavastuse ökoloogilist aspekti, kuna kilekoti vältimisest on kujunenud keskkonna nimel võitlemise

sümbol (Harvey 2013). Samas on kasutatud kilekotid läbipaistvad ning seega sobivaks neutraalseks taustaks.

Riias Daile teatris nähtud „Kopsude” („Elpa”) lavastuses on ruumikontseptsioonile lähenetud teisiti. Lavastust mängiti suures tuhande istekohaga saalis, kus laval liikuvate näitlejate miimikat või žeste oli võimatu näha. Lisaks oli lavastus lätikeelne ning mina kasutasin dialoogist arusaamiseks kõrvaklappe ingliskeelse sünkroontõlkega. See lisas lavastuse mõistmisele veelgi keerukust juurde. Kaks näitlejat mõjusid suurel tühjal laval imeväikestena. Ainsa rekvisiidina oli laval väike must kuubik, mida kasutati näiteks istumiseks. Tühi lava rõhutas üksikisiku väiksust ja seda, kui tähtsusetud on ühe inimese isiklikud valikud või otsused globaalsesse konteksti asetatuna. Mustav lavatagune süvendas lavastusest kõlama jäävat mõtet tuleviku määramatusest ja ebakindlusest. Juri Lotman kasutab elemendi tähendusliku ja mõtestatud puudumise kohta väljendit „miinusvõte” (Lotman 2006: 92-93). Daile teatri „Kopsude” lavastuses on lavakujunduse täielik puudumine kahtlemata teadlik valik ning omandab seeläbi tähenduslikkuse. Seega haakus ka Daile teatri „Kopsude” lavakujundus mängitava looga hästi, kuid lähenetud oli hoopis teise nurga alt kui Endla teatris.

Kostüüm. „Kopsude” tegelaste kostüümid on neutraalsetes tumedates toonides ning ei tõmba tähelepanu. Minimalistlikud kostüümid toetavad ideed keskkonnasõbralikust ja jätkusuutlikust tarbimisest. Tegelaste kostüümid olid ka täielikult pärit taaskasutatud riiete poest (Tubin 2021), luues seega taaskord hea seose lavastuse temaatika ja teostuse vahel.

Lisaks juba mainitud viisidele, mille poolest Endla „Kopsude” lavastus on ka vormilt keskkonnasäästlik, on lavastuse reklaamimiseks kasutatud plakatid trükitud taaskasutatud paberile, flaietid trükitud vanadele plakatitükkidele ning lavastuse kavalehed kättesaadavad ainult digitaalselt. Valgustus on teadlikult minimalistlik. (Tubin 2021)

3.2 „Mister Green”

“Mister Green” on Helen Rekkori lavastus, mis esietendus VAT Teatris 29. märtsil 2017 ja mida mängiti VAT Teatris 2017.-2018. aastal. Lavastus valmis koostöös teater Elsinoriga Itaaliast, idee ja dramaturgia taga olid Mihkel Seeder ning Giuditta Mingucci.

Lavastuse kunstnik oli Annamaria Cattaneo teater Elsinorist, videokunstnik Henry Griin ja helilooja Ardo Ran Varres. „Mister Green” oli visuaalne monolavastus, mille ainsat tegelast Marcot kehastas Rauno Kaibiainen. Tegu oli noortele suunatud lavastusega, mille tegi eriliseks sõnalise osa täielik puudumine. (Mister Green)

„Mister Greeni” põhiteema on inimese võõrandumine loodusest. Lavastus jutustab lugu linnastunud inimese sattumisest metsa, kaaslaseks vaid üks potitaim. Paradoksaasel kombel mõjub peategelasele tehislik keskkond loomuliku ja tuttavana, ent sunnitud looduses viibimine tekitab esialgu võõristust ja hirmu.

“Mister Green” on lavastus, mille juures on väga oluline osa videokunstil. Teatriteadlase Madli Pesti järgi on visuaalteatris esiplaanil maagiline, optiline elamus ning seal jutustatavad lood on mõistetavad igas vanuses ja erineva päritoluga vaatajale. Teksti asemel saab visuaalteatris olulisemaks lavapilt. (Pesti 2013) Kuna lavastuses „Mister Green” puudub tekst täielikult, on kahtlemata tegu visuaalteatriga. Kriitik Kert Vollmann on „Mister Greeni” võrrelnud lausa filmiga (Vollmann 2017). Ka minu arvates on lavastuse kõige olulisem väljendusvahend video.

Lavastus on tervikuna keskkonnateemaline, selle temaatika edasiandmisele aitavad kaasa kõik lavastuse väljendusvahendid. Kuna „Mister Greenis” sõnalist osa pole, tuleb arusaadavalt analüüsida visuaalseid väljendusvahendeid, eelkõige lava- ja videokujundust.

Lava- ja videokujundus. Video abil luuakse lavastuses tegelast ümbritsev keskkond. Etenduse alguses kuvatakse lavasuurusele ekraanile kõrgustest filmitud kaadrid erinevat tüüpi metsamassiividest. Esindatud on nii troopiline vihmamets kui külmale kliimale vastav okasmets. Erinevat tüüpi metsade näitamine iseloomustab lavastuse laiahaardelisust ja globaalset mõistetavust. „Mister Greeni” tõstatavaid probleeme linnastumisest ja inimese loodusest kaugenemisest mõistavad kõik publikuliikmed olenemata päritolust.

Videos kujutatav metsane maastik muutub ajapikku linnaks, kaadrid rohelisest puudemassiivist ja ehitatavatest majadest sulanduvad üheks, kuni lõpuks domineerib videos hall tehismaastik. Mets on asendunud kõrghoonete, valgusreklaamide ja tiheda inimasustusega. Nende kaadrite abil antakse edasi mõtet, et linnastumine toimub sageli just metsade arvelt. Metsad on kliimakriisi vastu võitlemises olulised, sest need seovad atmosfäärist süsinikdioksiidi ning muudavad selle fotosünteesi abil elavaks biomassiks (Brack 2019: 5). „Mister Greenis” videokujunduse kaudu edastatav looduskeskkonna transformatsioon inimtekkeliseks keskkonnaks seab tooni kogu ülejäänud lavastusele.

Kahe vastandliku keskkonna – metsa ja linna – kokkupuutepunktid on „Mister Greeni” keskseks konfliktiks.

Hiljem luuakse video abil kolmemõõtmeline illusioon pimedast metsast. Metsa tumedad toonid ja puude pikad varjud mõjuvad pahaendeliselt. Süngetes toonides videokujundus annab edasi tähendust, et Marco on võõras paigas ja ebamugavas olukorras ning teda võib ähvardada mingi hädaoht.

Lavastuse teises pooles antakse videoga edasi ka teistsugust kujutist metsast. Nüüd on kasutusel soojemad helerohelised toonid, justnagu paistaks puutüvede tagant päike. Videol on kujutatud ka sinirohelisi liikuvaid valgusjugasid, mis meenutavad virvatulukesi ja mõjuvad maagilistena. Valitud heledamate toonide abil annab videokujundus edasi Marco muutunud suhtumist metsa. Seal viibides on ta ümbruskonnaga ära harjunud ning suhtub nüüd sellesse positiivsemalt. Marco on jõudnud arusaamisele, et mets võib inimest ka võimestada ja pakkuda häid elamusi. Tegu pole tingimata hirmutava ega ohtliku paigaga.

Video abil kuvatakse lavale ka maailmakaardi kujutis, mis sümboliseerib *Wood Wide Web*’i ehk puudevahelisi ühendusi. Nagu teada, on Internet teisisõnu *World Wide Web*, kuid „Mister Green” kannab edasi mõtet, et ka loodus toimib kompleksse süsteemi alusel, mis on ehk isegi täiuslikum kui inimeste loodud infotehnoloogilised süsteemid. Seegi paralleel on üheks viiteks inimese loodusest kaugenemisele. Mõte ülemaailmsest puudevahelisest ühenduste võrgustikust tundub ilmselt veider, kuid samas on peaaegu kõik inimesed tänapäeval tuttavad läbi õhu leviva infotehnoloogilise võrgustikuga, mille toimemehhanisme ei oska samuti igaüks lahti seletada.

See, et lavastuses kasutati looduskeskkonna loomiseks just videot, võib olla tingitud erinevatest põhjustest, muu hulgas mugavusest ja praktilisusest. Teisalt võib videokasutust tõlgendada ka kui viidet tänapäeva inimese ja looduskeskkonna vahel eksisteerivale kujuteldavale vaheseinale. Kui inimene elab ja töötab linnas, puudub tal tihti otsene side loodusega. Keskmise linnainimene satub metsa harva, vähene kokkupuude aga põhjustab võõrandumist. Lavastuse kontekstis mõjub video kasutamine sümbolina sellele, et inimese ja looduse vaheline suhe on muutunud üha kaudsemaks. Lisatud kiht video näol takistab otsekontakti teket. Kui publik seda seost märkab, on võimalik, et nad küsivad samuti endalt, kui vahetu nende side või suhe loodusega tegelikult on.

Video kuvati lavastuses spetsiaalsele hõbeniitidest valmistatud ekraanile, mis lavastaja Helen Rekkori sõnul oli kunstniku soovil tellitud Saksamaalt. Suure keskkonnamõjuga

otsus osutus kasulikuks ka hiljem, kuna Rekkor leidis samale ekraanile taaskasutuse oma järgmises VAT Teatri lavastuses „#kaotamindära”. (Rekkor 2021) Piisavalt keskkonnateadlikult mõeldes on seega võimalik ka spetsiifiliste lavakujunduselementide taaskasutamine.

Kostüüm. Marco kannab lavastuse jooksul läbivalt seljas ülikonda ning kui etenduse alguses kontoriruumides viibides tundub see loogiline, siis hiljem samas riietuses metsas olles mõjub ülikond tema seljas võõrkehana. Kostüüm ei ole sellises ümbruskonnas viibimise jaoks mugav ega praktiline. Marco ülikond loob tugeva kontrasti tema välimuse ja ümbruskonna vahel. Kui lavastuse alguses on Marcol lips sirgelt ees ja jalas ka punased sokid, siis metsa sattudes on lips peagi viltuselt ja lõdvalt kaela ümber, sokid aga võtab ta metsas viibides hoopis ära. Paljajalu olemine suurendab sidet maapinnaga ja seeläbi looduskeskkonnaga. Isegi linnastunud inimene nagu Marco tunneb mingil rakutasandil vajadust maaga otseühendus luua, kuigi ta seda endale teadvustada ei pruugi.

Paralingvistilised märgid. Lavastuse alguses üritatakse Marcot telefoni teel kätte saada, kuid mees ei soovi kõnele vastata. Ta on senisest kiirest ja linnastunud elust väsinud ning tunneb vajadust muutuseks. Tema stressiseisundit ilmestavad üllatust või pettumust väljendavad hääliitsused. Tegelase käitumine on närviline, kuhjuvad teavitused ja pidevad püüded talle helistada viivad Marco lõpuks murdepunktini, mis väljendub röökimises. Seejärel kuuleme Marcot hingeldamas, ta on kontorist lahkunud ja jookseb. Viimaks jõuab Marco metsa, kuid sealses võõras ümbruskonnas on samuti ebaseaduslikke ja hirmutavaid hetki, millele Marco reageerib karjumisega. Tundes end metsas juba mugavamalt, väljendab Marco ka oma erutust ja põnevust hääliitsuste abil. Hiljem on tegelane juba enesekindlam ja selle asemel, et kakuhikest kohkuda, karjub ta sellele hoopis metsikul häälele vastuse, justkui tahtes end kehtestada. Kuna lavastuses sõnu ei kasutata, ei saa tegelane oma tundeid teistmoodi väljendada kui intensiivselt karjudes või hääliitsedes. Paralingvistilisi märke jälgides on näha, kuidas Marco hirm looduskeskkonna ees muutub ajapikku leppimiseks ja ta harjub metsas viibimisega ära.

Helid. Kui Marco metsa jõuab, kuuleb ta esimese asjana erinevaid loodusheliseid nagu konnade krooksumist, kaku huikamist ja puude kriuksumist tuules. Taolised loodushelid võiksid metsas viibides mõjuda loomulikuna, kuid kuna Marco on looduskaugel inimene, on nende häälte kuulmine tema jaoks uudne ja hirmutav. Nimetatud helid rõhutavad aset leidnud keskkonnamuutust. Linnas ei ole tavaliselt konnasid ega kakke ja seal ei saa seega kuulda ka vastavaid heliseid.

Rekvisiidid. Ühenduslüliks Marco ja tema ümbruse vahel on potitaim, mida mees kaasas kannab. Tegu on n-ö kodustatud osaga loodusest: taim on kahtlemata eluslooduse osa, kuid tema kasvukeskkonnaks on piiratud suurusega lillepott ning tema ellujäämine sõltub täielikult inimesest. Seega on potitaim lavastuse kõige olulisem rekvisiit, kuna ühendab kaht poolust, mille omavahelist suhet lavastus lahkabki.

Lingvistilised märgid. „Mister Green” on sõnatu lavastus, kuid lingvistilist tähendust kannab edasi selle pealkiri. „Mister Green” on eesti keelde tõlgituna „Härra Roheline” ning roheline värv sümboliseerib teadupärast nii üleüldiselt loodust kui ka ökoloogilist mõtteviisi. Nimena ei tähista Mister Green lavastuse ainukest tegelast, vaid hoopis tema truud kaaslast, potitaimet (Seeder, Mingucci 2017: 26).

Võrreldes omavahel lavastuse dramaturgide kirja pandud ingliskeelset kirjeldust ja lavastuse salvestist, tuleb märkida, et kõik alustekstis esitatud tähendused ei jõua kahjuks lavastuse kaudu vaatajani. Kirjelduses on näiteks hulgaliselt viiteid Marco tunnetele, kuid paraku ei anna näitleja neid pelgalt kehakeele abil piisavalt selgelt edasi ning nii mõnigi stseen jääb arusaamatuks. Lavastuse suur visuaalsus on seega ühtaegu nii „Mister Greeni” tugevus kui nõrkus. Videotehniliste vahendite kasutamine on kahtlemata meisterlik ja meeldejääv, ent ohtrad efektid võtavad publiku tähelepanu endale ja vaataja suudab sellevõrra vähem näitleja tegevust mõtestada.

3.3 „Elias maa pealt”

“Elias maa pealt” on noorele vaatajale suunatud Helen Rekkori jõululavastus, mis etendus Eesti Noorsooteatris 2. detsembril 2018. Lavastuse dramaturg ja kaasautor on Piret Jaaks, kunstnik Inga Vares, videokunstnik Alyona Mavko, valguskunstnik Karl Marken, liikumisjuht Siim Tõniste ja helilooja Markus Robam. (Elias maa pealt) Lavastuses mängisid sõltuvalt etendusest Mihkel Vendel või Rauno Kaibiainen, Katri Pekri või Getter Meresmaa, Anti Kobin või Andres Roosileht, Lee Trei või Laura Nõlvak ja Laura Kukk või Katrin Kalma. Lavastuses põimuvad isiklik lugu Eliase haigest õest, kelle köhimise vastu vend ravimit otsib, ning mure maailmamere plastireostuse pärast. “Elias maa pealt” jutustab fantastilise loo vee all elavatest olenditest, kelle juurde Elias vanavanematel külas olles juhuslikult satub. Veealused olendid kannatavad puuduva valguse ja pidevalt sadava plastiklume pärast. Elias lahendab mõistatuse: ta saab aru, et

plastiprügi on vee alla jõudnud, sest tema vanaisa ei käitle tekkivat plastikprügi õigesti, vaid viskab seda loodusesse „aiaäärsele kohta”.

2021. aasta aprillis avaldatud Euroopa Komisjoni läbiviidud uuringu andmetel leiab maailma meredest 281 eri liiki prügi. Mereprügist suur osa on mikroplastik, mida on väga keeruline kätte saada. Peamine põhjus, miks inimtekkeline prügi merre satub, on jäätmete kehv käitlemine maismaal (Kokku loetud... 2021) – täpselt nagu lavastuses Eliase vanaisa tegevuse tagajärjelgi.

Lavastusel on selgelt ka didaktiline eesmärk. Kuna „Elias maa pealt” on suunatud lastele, tahetakse lavastusega edasi anda õpetlikku sõnumit plastiku mõjust keskkonnale ning manitseda lapsi prügi mitte loodusesse viskama.

Lingvistilised märgid. Lavastus on suunatud noorele vaatajale ja seetõttu on dialoog lihtsasti mõistetav. Lavastuse tegelased võib jagada kolme gruppi: noored inimesed ehk Elias (16a) ja tema õde Emilia (8a); vanemad inimesed ehk laste vanavanemad ja isa (teda on kuulda ainult telefonikõne kaudu) ning veealused olendid. Keskkonnateadlikkus avaldub eelkõige nooremate inimeste repliikides, samas kui vanemad inimesed ei ole nii keskkonnateadlikud ning veealused muinasjututegelased ei mõtle üldse samades kategooriates. Veealused olendid ei tea plastikprügi olemasolust ega oska seda seega ka seostada neid tabanud plastikutükkidest koosneva „lume” ega haigustega.

Lavastuses kehtib seaduspära, et mida noorem on tegelane, seda enam ta keskkonnahoiule mõtleb. Näiteks Emilia ütleb juba lavastuse alguses: „*Isa võiks selle plastmassi müümise ära lõpetada juba ükskord!*” (Jaaks, Rekkor 2018: 3). Kui vanaisa valmistub prügikotiga õue minema, et kott aia äärde tühjendada, küsib Emilia temalt: „*Kuhu sa need viskad? Neid saab ju veel kasutada?*” (Samas: 6). „Elias maa pealt” jõudis lavale samal aastal (2018), kui tollal 15-aastase Greta Thunberg alustas kliimakriisi vastu võitlemise nimel streikimist. Tänapäevaseks Fridays For Future’i liikumise nime kandva ettevõtmise eesmärgiks on kliimamuutustele tähelepanu tõmmata ja innustada riike konkreetseid samme ette võtma. Siiani on Fridays For Future’i liikumisega seotud üle kogu maailma palju noori, kes igal reedel keskkonna nimel protestivad. Noored näevad tegevusetuse puuduses tõsist ohtu oma tulevikule. (Fridays For Future) Seega võib seda, et lavastuses „Elias maa pealt” on just lapsed keskkonnateemade osas teadlikumad, võtta viitena noorte seas üle maailma levinud mõtteviisile.

Laste vanavanemad seevastu ei tea keskkonnahoiust eriti palju ning tegutsevad valesti mitte pahatahtlikkusest, vaid teadmatusest. Vanavanemate põhimõte on pigem „mida rohkem, seda uhkem” ning nad ei hinda minimalismi. „*Kingitusi pole kunagi liiga palju.*”

Mina pidin lapsena hoopiski puupulkade ja kividega mängima,” ütleb vanaisa laste jõulukinkide arvu kommenteerides (Jaaks, Rekkor 2018: 4). Tema soov on lastele head teha ning ta ei oska sealjuures mõelda ületarbimise negatiivsetele külgedele. Selle põhjuseks on ka vanaisa enda lapsepõlvkogemus: mitukümmend aastat tagasi oli võimalusi vähem ja on võimalik, et vanaisa kasvas üles sõja ajal. Kui kingitusi on külluses, on see vanaisa jaoks märk elu edasi arenemisest. Ta soovib, et lastelastel oleks õnnelikud jõulud.

Eliase ja Emilia isa on lavastuses kapitalistliku ühiskonna koondkuju, kes hoolib rohkem kasumi teenimisest kui perekonnast. Vähemalt jääb temast selline mulje teiste tegelaste kaudu esitatud infokildude järgi. Eliase isa tegeleb plastmassist esemete müügiga, mida Emilia loetleb järgmiselt: *„Plastikkarbid kuues suuruses, laokarbid, toidukarbid: läbipaistvad ja kaanega, valged ja kaanega, tumedad ilma kaaneta; salatikarbid kaanega, [...] säilituskarbid, pakkekile, prügikotid, läbipaistvad kilekotid ja plastikust lillepotid! Ja meil on nii palju joogikõrsi! [...]”* (Jaaks, Rekkor 2018: 5). Elias aitab isal tooteid Facebookis turundada ning aitab seega lavastuse alguses ka ise kaudselt plastireostusele kaasa. Elias on arenev tegelane, kes lavastuse käigus mõistab, et tema perekond peab senised eluviisid ümber hindama.

Vee all olles päästab Elias haige printsessi prügikoletise käest ja saab seejärel aru, et prügikoletis on vee alla tekkinud vanaisa aeda viidud prügist, mis jõuab lõpuks merre. *„[...] See koletis tuli maa pealt... Vaadake, kõik algab sellest, et minu vanaisa... tema viib iga päev prügi õue ja siis tuleb suur tuul... see võtab selle kaasa ja loobib vee peale laiali... ja minu isa... minu isa müüb plastikut! Ja mina... iga päev panen ma internetti tema jaoks uut kaupa üles... Me kõik...!”* ütleb poiss nukralt (Rekkor 2018: 40). Ta mõistab sel hetkel oma perekonna tegude tagajärgi. Maailmamere prügireostus on küll globaalne probleem, aga laval otsese põhjus-tagajärg seose sõnastamine aitab loodetavasti ka noortel vaatajatel teemat paremini mõista. Sedavõrd isiklik lähenemine muudab probleemi konkreetseks ja ka lahenduse käegakatsutavaks: kui Eliase isa enam plastikut ei müü ja Eliase vanaisa enam prügi õue ei vii, siis on veealustel elanikel elukeskkond puhtam ja nad on tervemad. Selline mõttekäik võiks lavastuse abil jõuda ka kõige nooremate vaatajateni.

Lavastuse lõpustseenis manitseb Elias vanaisa, et ta enam prügi välja ei viiks ning lubab ka isaga rääkida: *„Ja isa ei tohi enam plastikut müüa! See äri tuleb ära lõpetada!”* ütleb Elias kirglikult pärast veealuses maailmas käimist (Jaaks, Rekkor 2018: 43). Vaataja ei saa siiski teada, kas isa ja vanaisa oma käitumist muudavad, kuid lootus sellele on olemas.

Lava-, video- ja valguskujundus. Lavastuses on suur roll visuaalsel esteetikal ja nauditaval lavakujundusel. Videoefektide suur roll on ka väljaspool analüüsitava lavastuse konteksti Helen Rekkori lavastajakäekirja tunnus. Erinevate tegevuspaikade markeerimiseks kasutati lavastuses peamiselt videoprojektsiooni ning võimalusel välditi uute füüsiliste esemete ehitamist (Rekkor 2021). Näiteks antakse video abil edasi veealust sillerdust. Lavale loodi kolm peamist tegevuspaika. Nendeks olid jääga kaetud rand, merealune maailm ja Eliase vanavanemate kodu.

Vee all aset leidvates stseenides on kasutusel rohekassinine valgustus, mis süvendab illusiooni merealusest maastikust ja tekitab tunde vee all olemisest.

Video kasutamine aitab ühelt poolt vältida ülemäärase lavakujunduse ehitamist, teisalt võib selle taga olla ka soov hoida noore vaataja tähelepanu. Liikuva pildi vaatamisega harjunud lastel ja noortel on kergem lavastust mõista ning see tundub neile huvitavam, kui lisaks klassikalistele lavalistele väljendusvahenditele on kasutatud ka multimeediat.

Rekvisiidid. Rekvisiitide valikusse suhtuti lavastuse ettevalmistamisel väga teadlikult, et lavastuse teostus oleks võimalikult suures vastavuses lavastuse teemaga. Näiteks taaskasutati rekvisiitidena trupiliikmete toodud kasutatud plastpakendeid ja kilekotte. Mööbel ja enamik rekvisiite leiti ladudest. Siiski ei täitunud kõik lavastaja taaskasutuseemalised ideed. Näiteks palus Rekkor, et lavastuses rekvisiidiks olev laevanina oleks tehtud taaskasutatud puidust, aga tegelikult tehti see ilmselt siiski uuest puidust, mida seejärel vanutati, et anda puidule ajahamba poolt räsitud mulje. Samuti tuli juurde teha erilisi kostüüme, nukke, suur kilpkonn ja merekoletis ning lavastaja ei ole kindel, et neid esemeid on võimalik mõnes teises lavastuses taaskasutada. (Rekkor 2021) Nukkude valmistamine oli vajalik, sest lavastusliku võttena kehastavad Eliast ja veehaldjast Loreleid, kellega poiss vee all sõbraks saab, vaheldumisi nukud ja näitlejad. Selline lahendus hoiab vaataja tähelepanu erksana ning pakub vaheldust.

Prügikoletise keha koosneb plastikust nõöridest, kilest, kalavõrgust, voolikutest, pudelist, erinevatest karpidest ja pakenditest, tühjadest õhupallidest ning isegi ühest katkisest vihmavarjust ja kelgust (Jaaks, Rekkor 2018: 37). Tegu on seega prügiga, mida koduses majapidamises tekib. On võimalik, et noor vaataja, kes märkab, et lavastuses on rekvisiitide algmaterjalina kasutatud prügi, leiutab edaspidi ka ise võimalusi, kuidas esmapilgul kasutatutest esemetest uusi fantaasiamaailmu luua. Kasutatud rekvisiidid ergutavad noore vaataja loovust.

Veidi abstraktseks jääb kujund Emilia tervenemisest. Nimelt selgub, et kui Elias vabastas veealuse printsessi prügikoletise küüsisist, siis lõppes ka Emilia krooniline kõha. See sündmuste kulg sümboliseerib, et keskkonna puhtana hoidmisel on positiivne mõju ka inimeste tervisele ja üldisele heaolule. Samas ei selgu, kuidas printsessi ja Emilia seisund omavahel nii tihedalt seotud on. Selle seose loomiseni peaks vaataja jõudma omal käel, kuid minu hinnangul võib noortele publikuliikmetele selle mõistmine keerukaks osutada.

3.4 „Minu haukuv koer”

“Minu haukuv koer” on Eric Coble’i näidendi põhjal valminud Taago Tubina lavastus, mis esietendus Karlova Teatris 5. oktoobril 2019. Lavastuse kunstnik on Liisa Soolepp ja valguskujundaja Rene Liivamägi. Lavastust on nimetatud maagilis-realistlik-ökoterroristlikuks draamaks. (Minu haukuv koer) Käisin vaatamas üht lavastuse etendust 2019. aasta oktoobris ning vaatasin hiljem lisaks ka salvestist. „Minu haukuv koer” tegelasteks on kaks linnastunud üksikut inimest, Toby (Toomas Täht) ja Melinda (Ingrid Isotamm), kelle tavapärasest elu hakkab ühel hetkel mõjutama kortermaja trepile ootamatult ilmuv poolmetsik koiott. Lavastus lahkab nüüdisaja inimeste kaotatud sidet loodusega ja toob esile suure kontrasti tehis- ja looduskeskkonna vahel.

Lavastuse lugu jutustatakse tagasivaatavalt. Loo jutustamise hetkeks on maailmas juba alanud revolutsioon, mille lõplik eesmärk on metsiku looduse võit inimtekkelise keskkonna üle. Revolutsiooni üheks algatajaks on Melinda, kellest lavastuse käigus kujuneb ökoterrorist. Keskkonnaportaal Bioneer defineerib ökoterrorismi kui vägivaldset poliitilist tegevust, mille eesmärgid on seotud kas keskkonnakaitse, loomakaitsega või ökoloogiaga (Jõgisaar 2008). Seega on „Minu haukuv koer” analüüsitavaid lavastustest kõige radikaalsem. Keskkonnatemaatikaatikat vaadeldakse suuremal skaalal ning mitte üksnes üksikisiku perspektiivist.

Lingvistilised märgid. Nii Tobias kui Melinda tajuvad, et koiott on täiesti teise maailma esindaja. Algusest peale on inimeste ja poolmetsiku looma vahel suur erisus, mis mõjub mõlemale tegelasele esialgu pelutavalt, kuid kujuneb peagi kütkestavaks. Kui pärast esimest kohtumist koiotiga küsib Melinda retooriliselt: „*Mis õigusega ta elab minu linnas?*”, siis peagi on tema suhtumine muutnud. „*Küsimus pole selles, mis õigusega ta elab minu linnas... küsimus on selles, mis õigusega on minu linn tema elus?*” lausub Melinda. (Coble 2011: 13-14) Melinda repliigid näitavad, et naiseni on jõudnud

arusaamine, et loodus on igal juhul olemas olnud enne linna ja tegelikult on inimesed need, kes kunagisi loomade elupaiku asustavad.

Melinda teekond ökoterroristina hakkab mõistmisest, et maailma ainus eesmärk ei ole inimkonna huvide teenimine. Melinda tunneb, et tema ja Tobias on koiotile midagi võlgu. „*Me peame tegema nii, et ta [koiott] oleks jälle teretulnud – nad kõik oleks, [...]*” ütleb Melinda (Coble 2011: 35). Seda mõtet laiendades võib tervet inimsugu pidada looduse ees võlglasteks. Väidetava võla heastamiseks otsustab Melinda linna hävitada, et seal oleks taas võimalik elada nii loomadel kui taimedel.

Melinda alustab plaani elluviimist sellest, et kisub öösel üles kolm asfaldiga kaetud tenniseväljakut ja külvab sinna muruseemet. Ta hakkab erinevates anumates bensiini hoiustama ja valib välja tühjad hooned, mille hiljem pommidega õhku plaanib lasta. Seejärel kogub ta poodidetagustest prügikastidest roiskuvat toitu ja laotab seda kompostina erinevatesse kohtadesse üle linna laiali. „*[...] ja ma laotan komposti nii kaugele ja sügavale kui saan. See on peaaegu et tunda, kuidas maapind lakub seda sisse nagu kuiva kurguga lõvi, ahmib meeleheitlikult tooreid toitaineid, tõelist, ehtsat, pestitsiidivaba sööki,*” põhjendab Melinda oma tegevust. (Coble 2011: 45)

Ettevalmistused tipnevad sellega, et Melinda laseb kogutud bensiini kasutades mitu tühjal seisnud maja õhku ning jätab iga maja juurde sõnumi „Metsik Loodus vajab kodu” (Coble 2011: 47). Lavastuse lõpus laseb Melinda õhku ka linna veetorustiku ning lubab edasi järgmistesse linnadesse minna, et ka seal sama teha. Temast on saanud pühendunud ökoterrorist. Laval Melinda tegevust ei kujutata, vaataja saab sellest teada üksnes dialoogi kaudu.

Lavastust on nimetatud maagiliseks. Üleloomulik aspekt väljendub Tobiase ja koioti omavahelises suhtes. Nimelt veedab Tobias koiotiga ühe intiimse öö, mille tulemusena jääb ta rasedaks. Sellest Melindale rääkides kirjeldab ta enda ja looma vahel aset leidnud olukorda järgmiselt: „*[...] tema kollased silmad on minu silmadel, mul on peos tuust tema karva ja me väänleme, me oleme põrandal, mu riided libisevad maha, tema küünised on minu peal [...]*” (Coble 2011: 33). Tobias samastab juhtunu kirjeldamises koiotti naisega. Ta selgitab Melindale tagantjärele, kuidas olukord võimalikuks sai: kuidas koiott ootamatult lahtise rõduukse vahelt tema korterisse pääses ja kuidas sellele järgnes inimese ja looma vaheline suguuhe. Loomulikult ei ole taoline olukord päriselt võimalik, kuid samas ei sea kumbki lavastuse tegelastest juhtunut kahtluse alla. Tobias ei usu küll esialgu, et ta koiotiga koos veedetud öö tulemusena rase võiks olla. „*Sa ikka saad aru, kui mitmel moel see on võimatu?*” küsib ta Melindalt, kui naine selle Tobiase suurenenud

söögiisu põhjusena välja pakub (Coble 2011: 44). Hiljem aga tunnistab mees ka ise, et ta tunneb, nagu oleks ta sees kaks elu. Lavastuse lõpustseenis toobki Tobias ilmale kaks koiotikutsikat. Selline looma ja inimese vahelise suhte kujutamine on fiktsionaalne, kuid ometi kõnekas kujund. Tänapäeva inimene kaugeneb loodusest üha enam. „Minu haukuv koer” pöörab tegeliku olukorra tagurpidi ning uurib, mis saaks siis, kui situatsioon oleks teistpidi ning inimese ja looduse vahelisel lähedusel piire polekski. Lavastuses ületavad tegelikkuse piire nii metsiku looduse nimel terroriakte toime panev Melinda kui koiotist rasestunud Tobias.

Välimus (kostüümid, soeng ja grimm). Etenduse alguses on Melindal ja Tobiasel seljas korralikud puhtad riided. Lavastuse tekstiraamatus on tegelaste algset välimust kirjeldatud järgnevalt: *Mees kannab lipsu ja triiksärki, viigipükse, ülikonnakingi. Naisel on kena pluus, seelik, mõistlikud kingad* (Coble 2011: 3). Lavastuse käigus muutub tegelaste välimus räsitumaks. Melinda lõpetab töölkäimise ning ei pea enam korrektselt riietuma. Oma ökoterroristlikku-anarhistlikku kava ellu viies roomab ta näiteks kanalisatsioonitorus ning käib teisteski räpastes kohtades. Seda illustreerib sassis soeng ja kriimud näol. Tobias kannab lavastuse alguses ülikonda, hiljem aga varrukata maikat ning temagi näos on kriimud. Mõlemad tegelased käivad lõpuks ringi paljajalu. Tegelaste lõpustseeni välimuse kohta on lavastuse tekstiraamatus jagatud järgmisi juhiseid: *Nad lebavad seal alasti või peaaegu alasti, veriste ja poristena, juuksed sassis [...]* (Coble 2011: 57). Seega edastab ka tegelaste muutuv välimus lavastuse põhisisu: metsik loodus võtab tsivilisatsiooni üle ja senine normaalne elu kaob.

Valgus. Tegevustiku käivitajaks ning seetõttu lavastuse kõige olulisemaks sümboliks on metsiku looduse saadik koiott, keda tegelikult kunagi laval näha pole. Koioti ilmumise annab märku intensiivselt punaseks muutuv valguskujundus. Neis stseenides on lava suhteliselt hämar, valgustatud on vaid näitlejad. Punane valgustus viitab ähvardavale ohule või ka verele. Ühes stseenis pakub Melinda koiotile söögiks tooreid pihve ning seejärel kirjeldatakse, kuidas loom limpsib oma veriseid morkasid (Coble 2011: 16-17). Veri on märk toorusest ja metsikusest, mille sümbol koiott on.

Valgustusega markeeritakse lisaks koioti ilmumisele ka teisi stseenimuutusi. Lavastuse alguses, kui Tobias ja Melinda pole veel teineteisega tuttavad, valgustab lava eri otstes paiknevaid tegelasi neutraalne pealt langev valgus. Kui stseen kujutab päevast aega, on valgustus soojemas kollakas toonis ning siis on valgustatud kogu lava.

Lavakujundus ja rekvisiidid. Lavastuse kujundus on minimalistlik ja rekvisiidid peaaegu puuduvad. Stseenimuutusi illustreeritakse peamiselt valguse, mitte

lavakujunduse muutmise abil. Lava tagaseinas on viis suurtes pottides puud. Siin on kasutusel sama kujund, mis lavastuses „Mister Green”. Puud sümboliseerivad küll elusat loodust, kuid kuna nad paiknevad pottides, on tegu looduse ja tsivilisatsiooni kokkupuutega. Puud ei kasva vabalt ega metsikult, vaid nende kasvukeskkond on inimese poolt piiratud. Viis puud kujutavad lavastuses parki, kuhu Tobias läheb koiotti otsima, kui loom ühel hetkel enam kohale ei ilmu.

Lavastuses „Minu haukuv koer” edastab keskkonnatemaatikat peamiselt narratiiv, mis ilmneb kõige selgemalt tegelastevahelise dialoogi kaudu. Lavastus erineb teistest analüüsitavatest lavastustest selle poolest, et lugu jutustatakse tagasivaatavalt.

3.5 „Tallinnville”

„Tallinnville” on Helen Rekkori lavastus, mis esietendus VAT Teatris 12. novembril 2020 ning on siiani mängukavas. Lavastuses kehastavad erinevaid tegelasi Henessi Schmidt, Piret Krumm, Ago Soots ja Margo Teder. „Tallinnville’i” dramaturg on Mihkel Seeder, kunstnik Jaanika Jüris, helilooja Sander Mölder, valguskunstnik Sander Põllu ja videokunstnik Sander Põldsaar. Lavastust on nimetatud ka novellipõimikuks ning see koosneb üheteistkümnest eri stseenist, mille kaudu antakse edasi mitut paralleelselt toimuvat lugu. (Tallinnville) Mina olen praeguseks vaadanud vaid lavastuse salvestust, kuna etendustegevuse riiklike piirangute tõttu seda sel hooajal enam ei mängita.

„Tallinnville’i” ei saa pidada täielikult keskkonnaaineliseks lavastuseks. Keskkonnatemaatika on lavastuses küll olemas, kuid lavastuses põimuvad omavahel mitu lugu, millest kõik ei edasta keskkonnatemaatikat. Eelkõige on „Tallinnville” lugu inimestevahelistest suhetest, ideaalide ja soovide erisustest. „Tallinnville” käsitleb lisaks ka tehisintellekti ja inimteadvuse pörkumist, looduse ja inimtekkelisuse omavahelist vastasseisu.

Üheks lavastuse keskseks teemaks on tuumajaama ehitamine Tallinnville’i-nimelisse linna ning vastasseis tuumajaama pooldajate ja keskkonnaaktivistide vahel, kes tuumajaama-teemalist pressikonverentsi seemnepommidega saboteerida tahavad. Eestisse tuumajaama rajamine on viimastel aastatel tõesti ka arutluse all olnud, kuid riigil ei ole selle osas veel kindlaid plaane (Sildam 2020). „Tallinnville’is” on tuumajaama rajamine välja kuulutatud, seega asetub lavastus Eesti lähitulevikku.

Lavastuse stseenidest kolm („Lift”, „Kiusaja” ja „TV-pidu”) on seotud tuumajaamaga seotud inimeste ja keskkonnaaktiviste vahelise vastasseisuga. Keskkonnaaktivistide olemuse edasi andmiseks on kasutatud eelkõige lingvistilisi märke ning väiksemal määral ka rekvisiite. Kuna lavastuse juures on keskkonnateemat edastavaid teatrimärke teiste analüüsitavate lavastustega võrreldes vähem, on ka selle lavastuse analüüs kõige lühem.

Lingvistilised märgid. Keskkonnatemaatikast annab „Tallinnville’is” eelkõige edasi tegelastevaheline dialoog. Stseenis „TV-pidu” õigustavad aktivistid Lee (Henessi Schmidt) ja Mirjam (Piret Krumm) seemnepommide kasutamist sõnadega, et nemad meenutavad avalikkusele, et „*ammu eksisteerivad tuumaenergiale palju efektiivsemad ja loodussäästlikumad alternatiivid*” (Rekkor, Seeder 2020: 53). Lee ja Mirjam jagavad samu seisukohti ning nende väited toetavad üksteist. Lee on sõnumi edastamisel sõjakam ja ärritub kergemini, kuid see on tingitud osalt ka sellest, et ta on stseenis purjus. Mirjam keskendub pigem faktidele kui emotsioonidele. Ta toob välja läheneva ökokatastroofi ohu ning lausub, et veel saab inimkond selle ära hoidmiseks midagi ette võtta. Mirjami sõnade järgi ähvardavad Maad looduskatastroof, superviirus, masinate võimalik võimuhaaramine ja liigne digitaliseerumine. (Samas) Keskkonnaaktivistide Lee ja Mirjami eesmärk on oma tegevusega tõmmata kliimakriisile tähelepanu ja mõjutada inimeste käitumist. Naiste repliigid annavad edasi nende põhiseisukohti, millest nad oma tegevuses lähtuvad.

Kuigi Mirjam toob ühe maailma ähvardava ohuna välja ka liigse digitaliseerumise, on tegelikult just tema tegelane lavastuses sellest kõige rohkem mõjutatud. Lavastuse lõpustseenis saab Mirjam kõne Richardilt (Ago Soots), kes on äärmiselt inimesesarnane robot-tehisintelligent. Mirjam seda ei tea ning arvab, et teda on kohtingule kutsunud päris inimene.

Rekvisiidid. Stseenis „Lift” on keskkonnatemaatikaga seotud rekvisiidiks tšellokohver, mis on väidetavalt täidetud seemnepommidega. Seemnepommide kasutamine näitab, et „Tallinnville’i” keskkonnaaktivistid ei ole nii radikaalsed kui Melinda lavastuses „Minu haukuv koer”. Seemnepomme kasutatakse sõnumi edastamiseks, kuid selle käigus ei taheta kedagi surmavalt vigastada.

Lavastuse lõpustseen „TV-pidu” leiab aset keskkonnaaktivistide n-ö peakorteris, kuhu tegelased kogunevad vaatama otseülekannet tuumajaama-teemalisest pressikonverentsist, mida üks nende kaaslane läks seemnepommidega saboteerima. Stseenis edastavad keskkonnatemaatikast temaatilised plakatid seintel, mis viitavad juba varem mainitud Fridays For Future’i liikumisele. Näiteks on seinal plakat

kliimaaktivistist Greta Thunbergist, maakera kujutav plakat kirjaga „EARTH WITHOUT ART IS JUST EH”; plakat kirjaga „DON’T LET THE WORLD BURN”; raku läbilõiget kujutav plakat kirjaga „CELL-EBRATE SCIENCE!” ja rohelise taustaga plakat, millel on kirjas „EARTH OVER EGO”. See, et plakatid on inglise keeles, näitab, et keskkonnaaktivistid on globaalse haardega inimesed, kes peavad end ülemaailmse aktivistide kogukonna osaks. Sarnaseid plakateid kasutatakse päriselt alates 2018. aastast toimuvatel reedestel kliimastreikidel üle kogu maailma. Teemaatilisi plakateid ei ole „Tallinnville’i” tekstiraamatus rekvisiitidena mainitud, seega on nende seinale paneku idee tekkinud hiljem.

“Tallinnville” käsitleb lisaks keskkonnaaktivismile veel teisigi modernse ühiskonnaga seotud teemasid, mis bakalaureusetöö kontekstis otseselt olulised pole. Lavastus tegeleb kaasaegsete teemadega, kasutab kaasaegset lavakeelt ning sel on kõik eeldused, et publikut mõjutada. Mirjam ütleb lavastuse lõpustseenis: „*Veel on aega midagi ära teha. Märgata. Vastasel juhul jääb meile vaid kahetsus*” (Rekkor, Seeder 2020: 55). Selle repliigiga sõnastab Mirjam, miks tema kui keskkonnaaktivisti tegevus oluline on ja miks võiks teematika korda minna ka teistele ruumisviibijatele.

3.6 Lavastuste võrdlev analüüs

Analüüsitavad lavastused käsitlevad keskkonnatemaatikat erinevate nurkade alt, kuid kõik lavastused juhvivad otseselt või kaudselt tähelepanu tänapäevasele probleemile: inimene ei näe ennast enam looduse osana, vaid on sellest kaugenenu. Sellisest mõtteviisist saavad alguse probleemid, mis mõjutavad negatiivselt nii looduskeskkonda kui ka inimeste eluga toimetulekut. „Kopsude” põhiteemaks on kliimaärevus; „Elias maa pealt” toob fookusesse maailmamere plastireostuse; lavastustes „Minu haukuv koer” ja „Mister Green” keskendutakse kontrastile inimsivilisatsiooni ja loodusliku maailma vahel ning nii „Minu haukuva koera” kui „Tallinnville’i” lugu räägib muu hulgas ökoterrorismist.

Keskkonnateemalistel lavastustel võib olla mitu eesmärki, mille esinemine sõltub konkreetsest lavastusest. Taolised lavastused on päevakajalised, sest käsitlevad neid ökoloogilisi probleeme, millest on juttu ka ühiskondlikes diskussioonides ning meedias. Sageli on nende eesmärk anda vaatajatele võimalus luua seoseid isikliku eluviisiga.

Noorele vaatajale suunatud teater on õpetlik, suunates lapsi ja noori ühiskonna probleemkohtadele mõtlema ning teadlikult käituma. „Elias maa pealt” räägib selge loo plastireostuse tagajärgedest, kutsudes seega vaatajaid üles keskkonnasõbralikumalt tarbima. „Mister Green” keskendub looduse ja linnastunud inimese vahelise suhte mõtestamisele, mis tänapäeva tehnoloogiast sõltuvas maailmas on kahtlemata aktuaalne. Üllatuslikult tegelevadki kõik peale ühe („Kopsud”) analüüsitud lavastuse lisaks teistele teemadele ka tehnoloogia ja looduse vastuseisuga. See teemade sarnasus ei olnud lavastuste valikul määrav, kuid jõudsin lavastuste põhjalikumal analüüsimisel arusaamiseni, et see on teema, mis kaasaegseid lavastajaid kõnetab. Ilmselt on tehnoloogilised lahendused ja digimaailm praegu niivõrd levinud, et selle temaatika loodusega vastandamine tundub lavastajatele loomulik. Siingi peegeldub keskkonnateemaliste lavastuste päevakajalisus.

Teise sarnasusena saab välja tuua, et mitmes lavastuses on just naistegelased need, kes keskkonnatemaatikaga tegelevad. Lavastuses „Kopsud” mõtleb Naine lapsesaamisega seoses kliimakriisile. „Minu haukuvas koeras” mõjutab koioti ilmumine nii mees- kui naistegelast, ent just Melinda on see, kellest kujuneb lavastuse käigus välja ökoterrorist. Ka lavastuses „Tallinnville” on keskkonnaaktivistideks kolm naistegelast. Naistegelaste aktiivsuse põhjuseks võib olla, et naised peetakse üldiselt meestest hoolivamaks ning see tõlgendub ka nende suhtesse looduskeskkonnaga. On kindlaks tehtud, et naised on kliimasoojenemise pärast meestest enam mures ning tunnetavad, et kliimasoojenemisel on neile isiklik mõju (Ballew *et al* 2018). Ökofeministliku käsitluse järgi on nii naissugu kui loodus meeste poolt domineeritavas ühiskonnas represseeritud, kuna mõlemaid nähakse allutatud objektidena (Tüür 2011: 283). Kahes analüüsitud lavastuses on tegelasteks naissoost ökoterroristid. Naiste anarhistlikku tegevust võib tõlgendada kui vastuseisu keskkonnavaenulikele elukorraldusele, kuid sealjuures on see ka eneseteostus ja iseenese objektistaatusest vabastamine.

Valdur Mikita kirjutas samal aastal, kui „Minu haukuv koer” näidendina avaldati, et ökoterrorismist võib saada peagi kõige radikaalsem terrorismiliik. Selle kiire kasvu taga on näiliselt õilis idee maakera päästmisest, millega soovivad samastuda paljud noored ja haritud inimesed. (Mikita 2011) See kirjeldus vastab eriti hästi „Tallinnville'i” tegelastele, kes argumenteeritud vestluses vastastele seemnepommide vajalikkust selgitavad.

Viie lavastuse analüüsi põhjal saab järeldada, et „keskkonnateemaline teater” võib tähistada nii vormilt kui sisult väga erinevaid lavastusi. Minu analüüsitud lavastuste seas

on nii visuaalteatri kui psühholoogilise teatri näiteid. Keskkonnatemaatikat saab edukalt edasi anda nii tekstiliste kui visuaalsete vahenditega. Analüüsitavate lavastuste seas on üks lavastus, mis oli täielikult visuaalne („Mister Green”) ning mitu lavastust, milles keskkonnatemaatika oli eelkõige märgatav tegelaste omavahelises dialoogis („Kopsud”, „Minu haukuv koer” ja „Tallinnville”). Sarnasustena saab välja tuua, et kõik analüüsitavad lavastused kasutavad ökoloogiliste teemade edasiandmiseks mingil määral lavakujundusega seotud vahendeid.

Keskkonnateemalist teatrit ei saa seega pidada ei temaatiliseks ega vormiliseks žanrimääratluseks. Selle mõiste alla koondub hulk erinevaid teemasid ja nende sobivaimaks edastamiseks valitud lähenemisnurki. Ökoloogilise teatri lavale toomise põhjused ja viisid on eelkõige lavastajast sõltuvad otsused. Helen Rekkori ja Taago Tubina keskkonnateemalisi lavastusi analüüsides on näha, et lavastajad peavad selliste lavastuste välja toomisel oluliseks sisu ja vormi omavahelist kokkusobivust. Kui lavastus käsitleb keskkonnateemasid, on sageli ka lavastuses kasutatavad rekvisiidid ja kostüümid jätkusuutlikult hangitud või on neist võimaluse korral üldse loobutud.

Kokkuvõte

Minu bakalaureusetöö eesmärk oli analüüsida keskkonnateemalist teatrit, kasutades näidetena viite Helen Rekkori ja Taago Tubina lavastust. Lavastuste analüüsi abil uurisin, milliseid teatrimärke ökoloogiliste teemade edasiandmiseks eelkõige kasutatakse ning kas keskkonnateemaliste lavastuste puhul peaks sisu ja vorm omavahel kokku sobituma. Töö esimeses peatükis andsin ülevaate keskkonna ja teatri suhtest ning keskkonnateemalisest teatrist Eestis. Ökoloogilisi lavastusi hakati välja tooma umbes kolmkümmend aastat tagasi. Selle põhjuseks võib pidada seda, et just tol ajal hakati kliimasoojenemise inimtekkelisust ja kliimakriisi ohtu laiemalt teadvustama. Teater on alati olnud ühiskonna peegel ning seetõttu jõudsid need teemad aegamööda ka lavastustesse. Eesti teatris on keskkonnatemaatika kajastamist leidnud peamiselt väike- ja projektiteatrite lavastustes. Korduvalt on teatris käsitletud näiteks metsandust, plastireostust ja inimese võõrandumist loodusest. Samas võiks keskkonnateemalist teatrit välja tuua veel enamgi, kuna teema on oluline ning päevakajaline.

Töö teine peatükk tutvustas lähemalt kaht lavastajat, kelle lavastustele keskendun, ning teatrisemiootikat kui uurimismeetodit.

Bakalaureusetöös kolmandas peatükis analüüsisin lavastusi, mis tegelevad kliimaärevuse („Kopsud), inimese linnastumise ja loodusest võõrandumisega („Mister Green” ja „Minu haukuv koer”), maailmamere plastireostusega („Elias maa pealt”) ja ökoterrorismiga („Minu haukuv koer” ja „Tallinnville”). Kuigi kõik lavastused tegelevad erineva keskkonnaga seotud teemaga, on nende uurimisobjektiks inimese ja looduse vaheline suhe. Lavastused kannavad edasi ideed, et keskkonnaaenulik käitumine mõjutab negatiivselt nii loodust kui ka inimesi, kuna meiegi oleme osa loodusest.

Analüüsisin lavastusi semiootilise meetodi abil, kasutades teatrimärkide eristamiseks Erika Fischer-Lichte klassifikatsioonitabelit. Keskendusin analüüsimisel just neile teatrimärkidele, mille kaudu konkreetsetes lavastustes keskkonnatemaatika avaldus. Analüüsi põhjal selgus, et kõige enam kasutatakse keskkonnateemade edastamiseks ruumiga seotud märke (lavakontseptsioon, lavakujundus, rekvisiidid ja valguskujundus) ning teksti ehk lingvistilisi märke.

See, milliste teatrimärkide abil keskkonnatemaatikat edastatakse, sõltub räägitavast loost ja lavastaja isiklikust huvist ning soovist. Näiteks on Helen Rekkor väga visuaalne lavastaja: ta kasutab loomingus sageli efektset lavakujundust ja videotehnilisi lahendusi. Sellised võtted olid märgatavad ka lavastustes „Mister Green” ja „Elias maa pealt”. Taago

Tubin on tekstikesksem lavastaja. Tema lavastustes „Kopsud” ja „Minu haukuv koer” avaldus keskkonnatemaatika eelkõige lingvistiliste märkide kaudu ning lavakujundus oli mõlemal lavastusel minimalistlik.

Mõlema lavastaja intervjuuküsimuste vastustest selgus, et nad peavad keskkonnateadlikku suhtumist loomingus oluliseks, seda eriti just keskkonnateemaliste lavastuste puhul. Nii Rekkor kui Tubin tõid välja, et mõtlevad oma lavastuste ökoloogilisele jalajäljele. Mitme bakalaureusetöös käsitletava lavastuse rekvisiitide ja lavakujunduse valmistamiseks oli kasutatud taaskasutatud materjale.

Keskkonnateadlik suhtumine tõuseb etendusasutustes üha rohkem esile. Eestis on seda mõtteviisi praegu lihtsam järgida väiksemates teatrites, kuna suurte teatrite toimetehhanismide muutmine eeldaks süsteemi muutmist. Hea näitena on näiteks Tallinna Linnateater siiski juba koostanud „rohelisemaks” muutumise kava. Nii Euroopa (London) kui Ameerika (Chicago, New York) teatritest on teada positiivseid näiteid teatrite rohepöördest ja koostööst selles valdkonnas. Loodetavasti leiab midagi sarnast peagi aset ka Eesti teatrites. Etendusasutuste praktiline keskkonnasäästlikkus ja jätkusuutlikkus on teema, mida ei ole Eestis veel põhjalikult uuritud, kuid seda võiks kindlasti lähiajal teha.

Kasutatud allikad

Arons, Wendy; Theresa J. May 2012. Introduction. *Readings in Performance and Ecology*. Editors Wendy Arons, Theresa J. May. New York: Palgrave Macmillan, 1-10.

Ballew, Matthew; Jennifer Marlon; Anthony Leiserowitz; Edward Maibach 2018. Gender Differences in Public Understanding of Climate Change. *Yale Program on Climate Change Communication*,

<https://climatecommunication.yale.edu/publications/gender-differences-in-public-understanding-of-climate-change/> (28.05.2021)

Black, Richard 2013. A Brief History of Climate Change. *BBC News*, 20.09,

<https://www.bbc.com/news/science-environment-15874560> (13.05.2021)

Blum, Dani 2020. How Climate Anxiety is Shaping Family Planning. *The New York Times*, 15.04,

<https://www.nytimes.com/2020/04/15/parenting/climate-change-having-kids.html> (28.05.2021)

Brack, Duncan 2019. Background Analytical Study: Forests and Climate Change.

United Nations Forum on Forests, <https://www.un.org/esa/forests/wp-content/uploads/2019/03/UNFF14-BkgdStudy-SDG13-March2019.pdf> (30.05.2021)

Broadway Green Alliance, Broadway Green Alliance'i koduleht,

<https://www.broadwaygreen.com/> (21.04.2021)

Chaudhuri, Una 1994. There Must Be a Lot of Fish in That Lake: Toward an Ecological Theater. *Theater*, volume 25, issue 1.

Chicago Green Theatre Alliance, League of Chicago Theatres,

<https://leagueofchicagotheatres.org/cgta/> (22.04.2021)

Clayton, Susan; Christie Manning; Kirra Krygsman; Meighen Speiser 2017. Mental Health and Our Changing Climate: Impacts, Implications and Guidance. *American Psychological Association*,

<https://www.apa.org/news/press/releases/2017/03/mental-health-climate.pdf> (28.05.2021)

Eesti teatristatistika 2019. Eesti Teatri Agentuur,
<https://statistika.teater.ee/stat/main/show/42> (23.05.2021)

Elias maa pealt, Eesti Noorsooteatri koduleht,
<https://www.eestinoorsooteater.ee/et/elias-maa-pealt> (30.04.2021)

Fisher-Lichte, Erika 1992 [1983]. *The Semiotics of Theatre*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Fridays For Future, Fridays For Future'i koduleht, <https://fridaysforfuture.org/>
(29.05.2021)

Green Theatre. Taking Action on Climate Change. London: Greater London Authority,
https://juliesbicycle.com/wp-content/uploads/2019/10/Green_Theatre_Guide_2008.pdf
(14.04.2021)

Harvey, Fiona 2013. Plastic bags: symbol of consumer waste may ignore worse offenders. *The Guardian*, 20.09,
<https://www.theguardian.com/environment/2013/sep/20/plastic-bags-symbol-waste-recycling> (26.05.2021)

Helen Rekkor. Biograafiline info, Eesti Lavastajate ja Dramaturgide Liidu koduleht,
<https://eldliit.ee/ell-nimekiri/liige/helen-rekkor/> (23.05.2021).

Jõgisaar, Katrin 2008. Ökoterrorism: eesmärkide saavutamine valede vahenditega. *Bioneer*, 15.08, <https://bioneer.ee/%C3%B6koterrorism-eesm%C3%A4rkide-saavutamine-valede-vahenditega> (23.05.2021)

Kask, Erni 2015. Vastab Taago Tubin. *Teater. Muusika. Kino*,
<http://www.temuki.ee/archives/997> (25.05.2021).

Kokku loetud = Kokku loetud: meres hulbib 281 liiki prügi. Keskkonnaministeerium,
<https://www.envir.ee/et/uudised/kokku-loetud-meres-hulbib-281-liiki-prugi>
(30.04.2021)

Kopsud. Endla teatri koduleht, <https://www.endla.ee/lavastused/kopsud> (24.05.2021)

Lotman, Juri 2006 [1970]. *Kunstilise teksti struktuur*. Tallinn: Tänapäev.

McCarthy, Kevin F.; Elizabeth H. Ondaatje; Laura Zakarias; Arthur Brooks 2004. Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts. RAND. *The Wallace Foundation*, <https://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Gifts-of-the-Muse.pdf> (23.05.2021)

Mikita, Valdur 2011. Valdur Mikita: vanaemad, ökoterrorism ja globaalne katastroof. *Postimees*, 26.03, <https://arvamus.postimees.ee/408754/valdur-mikita-vanaemad-okoterrorism-ja-globaalne-katastroof> (23.05.2021)

Minu haukuv koer, Karlova teatri koduleht, <http://www.karlovateater.ee/karlova-teater/kava/minu-haukuv-koer/> (19.05.2021)

Mister Green, VAT Teatri koduleht, <http://www.vatteater.ee/et/lavastused/96/mister-green.html> (02.05.2021)

Mitteinimene = Mitteinimene ehk Selle ajastu kõige dramaatilisem lugu, ON teatri koduleht, <https://onteatr.wixsite.com/onteatr> (24.05.2021)

Muusikauudised 2020, Sel nädalavahetusel etendub originaalmuusikale loodud keskkonnateemaline kaasaegse tantsu etendus. *Eesti Muusika Infokeskus*, 02.11, <https://www.emic.ee/sel-nadalavahetusel-etendub-originaalmuusikale-loodud-keskkonnateemaline-kaasaegse-tantsu-etendus> (24.05.2021)

Pesti, Madli 2013. Visuaalteater kui kunstide sulam. *Sirp*, 26.09, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/teater/visuaalteater-kui-kunstide-sulam/> (16.05.2021)

Prohvet, Musta Kasti koduleht, <http://www.teatermustkast.ee/lavastused/prohvet> (25.05.2021)

Rahvavaenlane, Eesti Draamateatri koduleht,

<https://www.draamateater.ee/lavastus/rahvavaenlane> (26.05.2021)

Sildam, Toomas 2020. Keskkonnaministeerium: kui Eesti tuumajaama saab, siis mitte enne aastat 2035. *ERR*, 03.07,

<https://www.err.ee/1108818/keskkonnaministeerium-kui-eesti-tuumajaama-saab-siis-mitte-enne-aastat-2035> (26.05.2021)

Zabriskie, Nan 2014. Greening Chicago Theatres: Need, Existing Practices, and the Possibility of a Chicago Green Theatre Alliance. Chicago: DePaul University,

<https://drive.google.com/file/d/0B7OFz3IaNN0JWjlmRIJhTE9DTnM/view>

(22.04.2021)

Taago Tubin. Biograafiline info, Eesti Lavastajate ja Dramaturgide Liidu koduleht,

<https://eldliit.ee/ell-nimekiri/liige/taago-tubin/> (23.05.2021).

Tallinnville, VAT Teatri koduleht,

<http://www.vatteater.ee/et/lavastused/118/tallinnville.html> (23.05.2021)

Tigasson, Külli-Riin 2019. Noored põevad kliimaärevust: millelgi pole enam mõtet, kui tulevik on tundmatu. *Eesti Ekspress*, 30.10,

<https://ekspress.delfi.ee/artikkel/87896912/noored-poevad-kliimaarevust-millelgi-pole-enam-motet-kui-tulevik-on-tundmatu> (28.05.2021)

Tüür, Kadri 2011. Ökofeminism. *Sissejuhatus soouuringutesse*. Toim. Raili Marling. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 280-287.

Sibrits, Heili 2016. Tallinna Linnateater soovib muutuda rohelisemaks. *Postimees*, 27.09, <https://kultuur.postimees.ee/3852103/tallinna-linnateater-soovib-muutuda-rohelisemaks>(19.04.2021)

Viirpalu, Iiris 2019. Ökoloogiline pööre etenduskunstis ja tantsus. *Sirp*, 19.07,

<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/okoloogiline-poore-etenduskunstis-ja-tantsus/> (28.05.2021)

Vollmann, Kert 2017. Arvustus. Kas me magasime just maha kui teatris ajalugu tehti? *ERRi kultuuriportaal*, 26.04, <https://kultuur.err.ee/592188/arvustus-kas-me-magasime-just-maha-kui-teatris-ajalugu-tehti> (16.05.2021)

Väli, Katre 2018. Teatri- ja etendussemiootika. *Semiootika*. Toim. Silvi Salupere, Kalevi Kull. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 332-347.

Üle-eestiline 2021 = Üle-eestiline projekt „Teater lasteaeda” alustab uue ringi ja uute etendustega, *Eesti Pandipakend*, <https://eestipandipakend.ee/uudised/ule-eestiline-projekt-teater-lasteaeda-alustab-uee-ringi-ja-uute-etendustega/> (24.05.2021)

Avaldamata allikad:

Coble, Eric 2011. *Minu haukuv koer*. Lavastuse tekstiraamat. Karlova teater.

Jaaks, Piret; Helen Rekkor 2018. *Elias maa pealt*. Lavastuse tekstiraamat. Eesti Noorsooteater.

MacMillan, Duncan 2011. *Kopsud*. Lavastuse tekstiraamat. SA Eesti Teatri Agentuur.

Rekkor, Helen; Mihkel Seeder 2020. *Tallinnville*. Lavastuse tekstiraamat. VAT Teater.

Rekkor, Helen 2021. Intervjuu Hanna Marrandile, 20.05. Kirjalik versioon autori valduses.

Seeder, Mihkel; Giuditta Mingucci 2017. *Mister Green*. VAT Teater.

Tubin, Taago 2021. Intervjuu Hanna Marrandile, 23.05. Kirjalik versioon autori valduses.

Lavastuste videosalvestised:

Elias maa pealt 2018. Lav. Helen Rekkor. Videosalvestis. Eesti Noorsooteater.

Kopsud 2017. Lav. Taago Tubin. Videosalvestis. Endla Teater.

Minu haukuv koer 2019. Lav. Taago Tubin. Videosalvestis. Karlova Teater.

Mister Green 2016. Lav. Helen Rekkor. Videosalvestis. VAT Teater.

Tallinnville 2020. Lav. Helen Rekkor. Videosalvestis. VAT Teater.

Summary

Environmental topics in theatre on the example of Taago Tubin's and Helen Rekkor's productions

My bachelor thesis focuses on ecological theatre in Estonia. In the era of climate crisis, it is important to use artistic means to raise people's awareness about ecological issues. With this bachelor thesis, my aim was to find out to what extent Estonian theatre tackles such topics, which approaches have been chosen, and whether the execution and content of ecological theatre productions should match. I have analysed five theatre productions by Helen Rekkor and Taago Tubin as examples. These are „Lungs” (Endla Theatre, 2016), „Mister Green” (VAT Theatre, 2017), „Elias from Dry Land” (Estonian Theatre for Young Audiences, 2018), „My Barking Dog” (Karlova Theatre, 2019), and „Tallinnville” (VAT Theatre, 2020).

The bachelor thesis is composed of three chapters. In the first chapter I give an overview of the relationship between environment and theatre. I introduce the history of ecological productions both in the world and in Estonia. Some examples of green theatre practices in Europe and the United States have been brought out.

The second chapter of the thesis introduces the stage directors Helen Rekkor and Taago Tubin and the semiotic method as a means of analysing theatre. Both Helen Rekkor and Taago Tubin are ecologically-minded theatre professionals who pay attention to the sustainability of their productions. They try to keep their productions with as small carbon footprint as possible but success depends on many aspects. It is more difficult to bring sustainable approaches into big theatre houses than it is to do it in smaller project theatres. The artistic choices also have a big impact on whether the production is sustainable or not, therefore it is important to collaborate with a similarly-minded scenographer. The other half of the second chapter introduces the semiotic method which I will be using to analyse the productions.

In the third chapter, I analyse five theatre productions by using Erika Fischer-Lichte's table of theatrical signs. First, each production is analysed individually. This analysis is followed by a subchapter that compares the productions to each other and points out the similarities and patterns.

Each analysed theatre production sets the focus on different ecological issues. „Lungs” is about eco-anxiety and parenthood in the context of the climate crisis. „Mister Green” is a visual production that brings attention to forests and the alienation from nature. „Elias

from Dry Land” is a children’s production that focuses on plastic pollution in the water. „My Barking Dog” questions the relationship between humans and wild nature, but does that with the help of eco-terrorism. „Tallinnville” connects several stories, bringing into centre the conflict between a company planning to build a nuclear plant and environmentalists.

My analysis shows that ecological topics in those productions are mainly transmitted by the use of linguistic signs and set design. It is also worth noticing that in several analysed productions, women are more prone to dealing with ecological topics than men. This might be due to the fact that women are generally more empathetic and this translates to their relationship with nature as well. Research conducted at the university of Yale has shown that women feel that the climate crisis affects them personally and are more worried about it than men (Ballew *et al* 2018). Eco-feminist approach states that in patriarchal-capitalist society, both women and the nature are being treated as objects without free will. Women dealing with ecological topics might therefore be fighting both their own freedom as well as for ecological issues.

Lisad

Lisa 1. Erika Fischer-Lichte märgisüsteemide tabel

Tabeli tõlge pärineb teatri- ja etendussemiootika peatükist teosest „Semiootika” (Fischer-Lichte 1992: 15, viidatud Väli 2018: 340 kaudu).

Helid	Akustilised	Põgusad	Ruumiga seotud
Muusika			Näitlejaga seotud
Lingvistilised märgid			
Paralingvistilised märgid			
Miimika	Visuaalsed	Püsivad	
Žestid			
Prokseemika			
Mask, grimm			
Juuksed			
Kostüüm			
Lavakontseptsioon		Ruumiga seotud	
Lavakujundus			
Esemed/rekvisiidid			
Valguskujundus			

Lisa 2. Intervjuuküsimused lavastajatele

1. Olete toonud välja mitu keskkonnateemalist lavastust. Miks on keskkonnateemad Teie jaoks olulised lavastada?
2. Kas Teie hinnangul tehakse Eestis piisavalt keskkonnateemalist või -teadlikku teatrit?
3. Kuidas saab teater kaasa aidata kliimakriisi osas teadlikkuse kasvatamisele?
4. Kas peate teatrit, mis tegeleb kliimakriisi või keskkonnateemadega, poliitilise sõnumi edastamiseks? Miks?
5. Kas sellise teatri puhul peaks lavastuse teema ja teostus omavahel sobituma? Kuivõrd on seda praegu Eesti teatris võimalik teha?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, HANNA MARRANDI,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

“KESKKONNATEMAATIKA TEATRIS TAAGO TUBINA JA HELEN REKKORI
LAVASTUSTE NÄITEL”,

mille juhendaja on HEDI-LIIS TOOME,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hanna Marrandi

Tartus, 30.05.2021